

Philip Ernst Vegelin van Claerbergen (1613-1693) Secretaris, hofmeester en raadsheer in dienst van de vorsten van Nassau-Dietz¹

S. Groenveld

Voorgeschiedenis

‘Met waarheit can ick seggen dat ons leven bestaet in een continueele beweginge, wy hebben hier geen vaste woonplaetse’. Met deze wat sombere uitspraak begint Philip Ernst Vegelin van Claerbergen één van de autobiografische geschriften die van zijn hand bewaard zijn gebleven. Zo’n zwervend bestaan, zo gaat hij verder, door ‘Godt allmachtig gestelt [...], was de conditie van onse Voorouders, en sall de conditie blyven van de gheene die nae ons volghen sullen’.² Vervolgens gaat hij snel over op zijn eigen leven.

Als zoon uit een riddermatig geslacht, afkomstig uit Zwitserland, was Philip Ernst in 1613 geboren in de Palts te Neustadt an der Haardt.³ Zijn leven werd vrijwel direct bepaald door de Dertigjarige Oorlog. Die brak in 1618 uit, mede dankzij de activiteiten van de keurvorst van de Palts, Frederik V, onder wiens raadgevers zich zijn gelijknamige vader Philip Ernst Vegelin bevond. De keurvorst ging, na een mislukt kortstondig koningschap van Bohemen, de geschiedenis in als de ‘Winterkoning’. Vanaf 1621 verbleef hij als onvermogene balling in Den Haag, maar liet niettemin een

¹ Een beknopte versie van dit artikel werd uitgesproken als lezing tijdens een symposium op 28 november 2008 in het Tresoar te Leeuwarden ter gelegenheid van het gereedkomen van de inventarisatie van het familiearchief Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen.

² Tresoar, Familiearchief (FA) Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3593, ‘Extract uyt de Genealogie PEV. van Claerbergen’, 1. B.H. de Vries, *Het familiearchief Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen* (Leeuwarden, 2008). Graag dank ik de heer De Vries voor inzage in zijn dan nog in bewerking zijnde inventaris van dit omvangrijke archief.

³ Thans Neustadt an der Weinstrasse, gelegen ten zuiden van Ludwigshafen. Zie over Vegelin: A. Sterringa, ‘Philip Ernst Vegelin van Claerbergen (1613-1693), secretaris, raad en hofmeester aan het Friese stadhoudelijke hof’, *De zeventiende eeuw*, XX (2004) 27-37; A. de Boer, *Philip Ernst Vegelin van Claerbergen (1613-1693) secretaris en hofmeester van Willem Frederik* (doctoraalscriptie; Groningen, [z.jr.]). *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek (NNBW)* (10 dln.; Leiden, 1911-1937), VII, 1224-1225; N. Malcolm, ‘Six unknown letters from Mersenne to Vegelin’, *The Seventeenth Century*, XVI-1 (2001) 95-122.

Philip Ernst Vegelin van Claerbergen (1613-1693). Van hem is geen enkel ander portret bekend dan deze afbeelding in de begrafenisstoet van stadhouder Willem Frederik (*anonieme gravure; 1664; coll. en foto Fries Museum, Leeuwarden*)

paleis in Rhenen bouwen. Tot aan zijn dood in 1632 nam hij aan de Dertigjarige Oorlog deel teneinde zijn inmiddels veroverde landen terug te winnen. Dit streven werd voortgezet door zijn zoon Karel Lodewijk, die tenslotte in 1648 werd erkend als zijn opvolger in de Rijnpalts.⁴

Vader en zoon Vegelin werden meegezogen in de oorlogvoering en traden in dienst van de Zweedse koning Gustaaf Adolf, die echter in 1632 sneuvelde. Vegelin sr. kwam in 1637 om bij strijd om Kaiserslautern. De jonge Philip Ernst bleef nog even in Zweedse dienst, schaarde zich daarna onder Karel Lodewijk van de Palts, trok in diens gevolg naar Schotland, Engeland en Frankrijk en kwam rond de jaarwisseling van 1640-1641 in de Nederlandse Republiek.⁵

Over zijn opleiding wordt ons niets meegedeeld. Maar wel blijkt hij zich te hebben ontwikkeld tot een man van geleerdheid. Naast het Duits beheerste hij in ieder geval Latijn, Italiaans en Frans, en volgens een andere bron ook Grieks en Engels. Zijn vele nagelaten archivalia laten ook een volstrekt zuiver Nederlands zien, niet alleen in woordkeus, maar evenzeer in gebruik van allerlei staande uitdrukkingen. Bijvoorbeeld kon hij, ontevreden over het uitblijven van beloningen voor zijn vele diensten, niet nalaten in de jaren vijftig te schrijven: ‘als de bruyt is in de Schuyt soo

⁴ P. Wolf e.a., ed., *Der Winterkönig Friedrich V. Der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz* (München, 2003); P. Bilhöfer, ‘Nicht gegen Ehre und Gewissen’. *Friedrich V., Kurfürst von der Pfalz – der ‘Winterkönig’ von Böhmen (1596-1632)* (dissertatie; Mannheim, 2003); S. Groenveld, *De Winterkoning. Balling aan het Haagse hof* (’s-Gravenhage, 2003).

⁵ Voor deze datering: Malcolm, ‘Six unknown letters’, 101, onder andere op basis van brieven van Mersenne.

zyn de beloften uyt': als eenmaal de dienaar was binnengehaald hoefden aan hem gedane toezeggingen niet meer te worden nagekomen.⁶ Het handschrift dat hij hierbij gebruikte vertoont soms nog wel enige Duitse sporen, maar heeft geen overeenkomsten met de gotische cursief die in de Lage Landen nog gangbaar was: het is een in deze jaren moderne humanistenhand.

Uit andere contacten blijkt vooral een natuurwetenschappelijke interesse en een op de kunsten gerichte geesteshouding. Tijdens één of meer verblijven in Parijs, vóór zijn komst in de Nederlanden, kwam Vegelin in aanraking met de befaamde Franse wijsgeer, musicoloog en wiskundige pater Marin Mersenne, die zich onder meer bezighield met de akoestiek, die muziekinstrumenten van zijn tijd beschreef en onderzoek deed naar priemgetallen. Tijdens zijn verblijf in Engeland leerde Philip Ernst de Engelse geleerde Samuel Hartlib kennen. Mogelijk was hij het die de basis legde voor verbindingen tussen de wetenschappers rond Mersenne enerzijds, en anderzijds de kring rond Hartlib waaruit zich de beroemde *Royal Society* zou ontwikkelen.⁷ Veelvuldig waren er in zijn latere jaren contacten met Bernardus Fullenius, Franeker hoogleraar in het hebreuws eerst, in de wiskunde daarna. Een man die niet alleen in Franeker op veilingen geleerde boeken voor Vegelin kocht, maar bovendien samen met hem correspondeerde met Christiaan Huygens die hij in juni 1684 'onse gemeene Vriendt' noemde. Het is dan ook niet vreemd dat in Vegelins correspondentie brieven van deze 'Huygens van Zulechem' te vinden zijn.⁸ Met de genealogisch actieve Amsterdamse regent Gerard Schaep Pietersz., tevens uitgever van het eerste Noord-Nederlandse plakkaatboek, onderhield Vegelin rond 1650 persoonlijke relaties, die erin resulteerden dat Vegelin Schaeps zaken behartigde en goederen beheerde toen deze in 1650/1651 als diplomaat namens Holland in Engeland verbleef.⁹ Ook met schilders zoals Wybrand de Geest en leden van de familie Mijtens bestonden connecties, evenals met literatoren als Gysbert Japix en Simon Gabbema. En naast dezen met Constantijn Huygens, de vader van Christiaan, zelf bekend als dichter en musicus en in het dagelijks leven tegelijk secretaris van de prinsen Frederik Hendrik en Willem II van Oranje en raadsheer van deze beiden en van Willem III.¹⁰

⁶ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3593, 5. Vgl. S. Groenveld, H.L.Ph. Leeuwenberg e.a., *De Tachtigjarige Oorlog. Opstand en Consolidatie in de Nederlanden, ca. 1560-1650* (Zutphen, 2008) 10. Over zijn talentkennis ook: Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 4410, Biografische aantekeningen, later genoteerd door zijn kleinzoon Johan Vegelin van Claerbergen. Deze vermeldt geen kennis van het Grieks en het Engels.

⁷ Malcolm, 'Six unknown letters', 98 en passim.

⁸ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3615. Over Fullenius: G.Th. Jensma e.a., ed., *Universiteit te Franeker 1585-1811. Bijdragen tot de geschiedenis van de Friese hogeschool* (Leeuwarden, 1985) 172-173. Vgl. H. Spanninga, 'Herema State en de familie Vegelin van Claerbergen', in: K.F. Gildemacher, L. Jansma en H. Spanninga, ed., *Haskerland. In tal bydragen ta de skiednis* (Leeuwarden, 1990) 150-151.

⁹ J.A. Wijjne, *De geschillen over de afdanking van 't krijgsvolk in de Vereenigde Nederlanden in de jaren 1649 en 1650* (Utrecht, 1885) 179-182, 201-202. Over Schaeps missie: S. Groenveld, "'Een Schaep in 't Schapelandt'". Het Hollandse gezantschap van Gerard Schaep Pietersz. naar Engeland, 1650-1651', *Jaarboek Amstelodamum*, LXXXVII (1995) 179-196. S. Groenveld, 'Verdicht verleden. Kanttekeningen bij een zeventiende-eeuws manuscript over Jacoba van Beieren', *Hollandse Studiën*, VIII (Dordrecht, 1975) 276-284; G.H. Janssen, *Creaturen van de macht. Patronage bij Willem Frederik van Nassau (1613-1664)* (Amsterdam, 2005) 109, 247-248 (noot 75).

¹⁰ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3616. Huygens was niet, zoals dikwijls wordt beweerd, ook nog secretaris van stadhouder Willem III. Hij wordt dan verward met zijn gelijknamige zoon. Zie: D.J. Roorda, 'Constantijn Huygens de zoon en zijn ambt', idem, *Rond prins en patriciaat. Verspreide opstellen* (Weesp, 1984) 94-116.

Contacten zoals die met Huygens kregen soms ook andere betekenis. Vegelin had vooreerst geen kans op een nieuwe functie in de Palts en diende er dus één in de Republiek te vinden. Zelf vermeldt hij: 'In anno 1641 recommandeerde my den Cheurvorst [Karel Lodewijk van de Palts] aen myn Heer Prins Wilhelm', dat wil zeggen aan de nieuwe stadhouder van Friesland, Willem Frederik van Nassau-Dietz. Deze had een secretaris en raadsheer nodig omdat de functionaris van zijn voorganger en broer Hendrik Casimir I, Johan Willem Sohn – evenals trouwens diens hofmeester Barthold van Oostheim – niet te handhaven bleek. Het is de vraag of een aanbeveling van de zich keurvorst noemende Paltsgraaf voldoende is geweest. In ieder geval hebben een oom van Vegelin – Johann Burchard Wetzel, toen raadsheer van de graaf van Culemborg – en diens relatie, de in Engeland verblijvende Duitse dichter Georg Rudolf Weckherlin, Philip Ernst voor de vacante functie gerecommandeerd bij Constantijn Huygens, die wel vaker optrad als tussenpersoon bij benoemingen – als makelaar dus.¹¹ Deze kwam zeker voor Vegelin in actie, zoals bleek uit wat hij enige weken later aan Mersenne schreef: 'Le bon Veglinus commence à prendre racine où je l'ay planté'. Kort erna zou hij Vegelin feliciteren met zijn aanstelling.¹² Onze cirkel is helemaal rond doordat Willem Frederik zelf Huygens achteraf bedankte voor het presenteren van zo'n goede functionaris en hem vervolgens als attentie planten voor de tuin bij zijn buiten Hofwijck bij Voorburg stuurde.¹³ Het heeft er alle schijn van dat niet de Paltsgraaf, maar Huygens bij de benoeming een beslissende rol speelde.

Wat voor werkzaamheden brachten de nieuwe ambten voor Vegelin? Hoe pasten deze ambten in het Leeuwarder hofleven? Weken ze af van soortgelijke ambten aan het Oranjehof in Den Haag? Geeft Vegelins loopbaan ons, met andere woorden, enig zicht op de zich ontwikkelende zeventiende-eeuwse bureaucratie, zowel in hofkringen als in openbaar bestuur?

De entourage van de stadhouders in Leeuwarden *Stadhouderlijke hoven*

Deze vragen brengen ons eerst bij het hofleven van de Nassaus en de Oranjes. Over hoven en hofhoudingen in Europa zijn de laatste jaren zoveel studies verschenen, dat

- ¹¹ Janssen, *Creaturen van de macht*, 38-55, 103; L. Kooijmans, *Liefde in opdracht. Het hofleven van Willem Frederik van Nassau* (Amsterdam, 2000) 35, 109, 282 (noot 53); L. Kooijmans, 'Hoe Willem Frederik stadhouder van Friesland werd', in: J. Frieswijk e.a., ed., *Fryslân, staat en macht 1450-1650* (Hilversum-Leeuwarden, 1999) 212, 214-216. Sohn en Van Oostheim hadden zich gekeerd tegen de wens van Frederik Hendrik om in 1640 tot stadhouder van Friesland te worden benoemd. Sohn had daarbij zelfs gesuggereerd dat Frederik Hendrik in religieus opzicht 'niet suyyver' was en het katholicisme zou willen invoeren. Om een leefbare relatie met Oranje te creëren kon Willem Frederik beiden het beste ontslaan – maar hij behield met de twee wel contacten. Vegelin noemde later zelf Wetzel zijn oom: Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3593.
- ¹² J.A. Worp, ed., *De briefwisseling van Constantijn Huygens (1608-1687)* (6 dln.; 's-Gravenhage, 1911-1918), III, 259, Wetzel aan Huygens (20-30 dec. 1641); 264, Huygens aan Vegelin (6 feb. 1642); 267, Willem Frederik aan Huygens (16 feb. 1642). Malcolm, 'Six unknown letters'. Sterringa, 'Vegelin', 34.
- ¹³ Worp, ed., *Briefwisseling*, III, 268, Vegelin aan Huygens (14/24 feb. 1642); 280, Vegelin aan Huygens (16/26 april 1642). Ph.H. Breuker, 'Friese hofcultuur', *De Vrije Fries*, LXXXIII (2003) 87; Malcolm, 'Six unknown letters', 101. Huygens' felicitatie aan Vegelin: Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3616 (6 feb. 1642).
- ¹⁴ Uitgangspunt is Norbert Elias, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königstums und der höfischen Aristokratie* (Darmstadt-Neuwied, 1969). R.G. Asch en A. Birke, ed., *Princes, Patronage and the Nobility*.

hier slechts enkele grote, noodzakelijke lijnen kunnen worden getrokken.¹⁴ Uitgangspunt voor vele auteurs zijn de grote koningshoven geweest, dat van Versailles vooral. Het ging dan om omvangrijke ‘bedrijven’ met tegelijk een privé- en een openbaar karakter, onderverdeeld in een aantal departementen, gekenmerkt door strenge hiërarchieën waarbinnen menigeen, al dan niet afkomstig uit de sferen van binnen het hof en profiterend van mogelijkheden van de steeds sterker wordende clientèle, probeerde te stijgen tot dichtbij de vorst, de patroon om wie alles draaide.

Zulke hoven stonden op een immense hoogte boven de samenleving op het grondvlak van de staten. In de tussenruimte tussen die twee bestonden nog allerlei kleinere hoven op gewestelijk niveau, die evenzeer hun eigen kenmerken hadden, soms aan het hogere hof, soms aan elkaar ontleend. Zo ook tal van lokale, adellijke huishoudingen waar de plaatselijke heer met zijn *familia* op stand leefde. Dat wilde zeggen: hij voerde er een door de samenleving van hem verwachte leefwijze, die zich zowel uitte in uiterlijke, materiële kenmerken als in een inwendige habitus. Zijn afwijkende behuizing garandeerde hem enerzijds zijn privé-leven, maar bood ook plaats voor openbare activiteiten. Was hij, als ambachtsheer, niet de drager van de bestuurlijke rechten in zijn dorp? Was zijn huis daardoor ten dele ook niet zijn kantoor?¹⁵

Bergsma signaleert in Friesland omstreeks 1600 ongeveer tweehonderd adellijke huizen. Die waren, volgens een schatting van Kuiper, verdeeld over ongeveer zestig adelsfamilies.¹⁶ Binnen die context trad de stadhouder uit het huis Nassau-Dietz op. Voor diens status was het van essentieel belang dat hij tegelijk graaf was van het Duitse Dietz, heer van Beilstein met zijn veertig dorpen – beide in het Lahngedebied –, ook graaf van Spiegelberg, in de nabijheid van Hannover, en baron van het Nederlandse Liesveld in de Alblasserwaard, aan de Hollandse Lek. Alleen in Friesland was het hem, in zijn instructie, verboden enig eigen onroerend goed in eigendom te hebben: daarmee werd voorkomen dat hij een basis zou bezitten om invloed uit te oefenen op de samenstelling van de Staten, zijn eigen meesters. Die Staten hadden aan hem zijn stadhouderlijke bevoegdheden gedelegeerd. Ook al werden deze daarmee niet zijn overerfbare eigendom, zij verhoogden wél zijn status.¹⁷

The court at the beginning of the modern age, c. 1450-1650 (Oxford-Londen, 1991). J. Duindam, *Myths of Power, Norbert Elias and the Early Modern European Court* (Amsterdam, 1995). Idem, ‘Versailles als dwaallicht. Hoven, vorsten en stadhouders’, *It Beaken*, LX (1998) 177-190. Idem, ‘Tussen tafellaken en servet. Het stadhouderlijk hof in dynastiek Europa’, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, CXXIV (2009) 536-558. In tegenstelling tot Duindams studies ligt in het onderhavige artikel de nadruk op het intern functioneren van hoven.

- ¹⁵ H.F.K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* (’s-Gravenhage, 1984) 29-53. Voor geaccepteerde, specifieke adellijke rechten o.a.: C. Gietman, ‘Eer en geweld in de Oost-Nederlandse adelscultuur (1550-1700)’, in: G. Marnef en R. Vermeir, ed., *Adel en macht. Politiek, cultuur, economie* (Maastricht, 2004) 57-74.
- ¹⁶ W. Bergsma, ‘Willem Lodewijk en het Leeuwarder hofleven’, *It Beaken*, LX (1998) 191-256; Y.B. Kuiper, ‘Profijt, eer en reputatie. Friese adel en politieke cultuur’, in: Frieswijk e.a., ed., *Frysân, staat en macht*, 186.
- ¹⁷ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591. G.H. Janssen, ‘Leven als een graaf. Het hof van Willem Frederik (1613-1664) als particuliere onderneming’, *De zeventiende eeuw*, XX (2004) 17. De beperking op verwerving van grond in Friesland: J. Visser, ed., *Gloria Parendi. Dagboeken van Willem Frederik, stadhouder van Friesland, Groningen en Drenthe 1643-1649, 1651-1654* (’s-Gravenhage, 1995) 40 en diverse andere plaatsen: aan het begin van ieder jaar vatte de Friese stadhouder in zijn dagboeken zijn instructie samen. Vgl. de instructie van Ernst Casimir d.d. 3/13 augustus 1620 in Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 5592, nr. 75.

In diverse publicaties is vervolgens over zijn entourage geschreven. Bergsma taxeert het aantal dienaren rond Willem Lodewijk, aan het begin van de zeventiende eeuw, op ongeveer twintig. Dat aantal groeide tijdens Ernst Casimir en Willem Frederik. De laatste had aanvankelijk een gevolg van ongeveer dertig, en rond 1652 van 55 mensen. In dat jaar trouwde hij met Albertine Agnes van Oranje-Nassau. Dit huwelijk met een Oranjetelg had zeker consequenties voor zijn entourage. In 1658 was het aantal dagelijks te voeden monden al gestegen tot 78. Na Willem Frederiks dood in 1664, toen de huishouding iets kleiner kon zijn, werd Albertine Agnes nog omgeven door 67 of 68 personen. Maar de stijgende tendens bleef: begin achttiende eeuw werden dagelijks door de Friese stadhouder negentig tot honderd personeelsleden gevoed.¹⁸ Wanneer de stadhouder op reis was, onder meer naar zijn woning aan de Haagse Vijverberg, nam hij echter een veel kleiner gevolg mee. Het ging dan alleen om wat kernpersoneel, tien tot twaalf mensen in 1658: één à twee pikeurs, een bottelier, een linnenbewaarster, twee wasmeiden, een confiturier, een dispensier, een kok, een keukenjongen, een kamerling, zo mogelijk ook de hofmeester en, zoals wij nog zullen zien, de secretaris of een klerk.¹⁹

Deze personele ontwikkeling hield gelijke tred met de omvang van de stadhouderlijke behuizing. Tijdens Willem Lodewijk telde het stadhouderlijke kwartier in Leeuwarden, oorspronkelijk het Rolkemahuis, slechts ongeveer twintig kamers. Na toevoeging, in 1603, van het aangrenzende Dekemahuis en na verbouwingen was, in 1633, dat aantal opgelopen tot 37. Na nieuwe uitbreiding aan de achterzijde van het complex werden het er tegen 1731 79.²⁰ De boedelinventarissen geven dezelfde tendensen aan. Die van de eenvoudig levende Willem Lodewijk, uit 1597, telt slechts 201 nummers, vooral meubels, veertien schilderijen en vier landkaarten. Toen in 1633 de boedel van de juist overleden Ernst Casimir werd beschreven, werden 1.045 stukken genoteerd, waaronder 288 schilderijen.²¹

De Friese stadhouderlijke huishouding was klein, zeker vergeleken met Versailles. Maar die vergelijking gaat mank. Wij moeten de Nassause huishouding bezien binnen de Friese context en van beneden af. Dan stellen wij met Bergsma vast dat al ten tijde van Willem Lodewijk het stadhouderlijke kwartier weliswaar klein was, maar omvangrijker dan de andere, ongeveer tweehonderd adellijke behuizingen in het gewest, en dat het Nassause 'hofgesind' groter was van getal. De graaf was dus de grootste en hoogste edelman binnen de provincie.²²

Plaatsen wij deze gegevens in het kader van de hele Republiek, dan komen de verhoudingen heel anders te liggen. Nu steekt het Haagse hof van de prinsen van Oranje ver boven alles uit. In hun huizen en in hun heerlijkheden hadden de prinsen een fors aantal mensen in dienst. De directe omgeving van Willem van Oranje, zijn hofgezin,

¹⁸ Bergsma, 'Willem Lodewijk', 227; A.P. van Nienes en M. Bruggeman, *Archieven van de Friese stadhouders. Inventarissen van de archieven van de Friese stadhouders van Willem Lodewijk tot en met Willem V, 1584-1795* (Hilversum-'s-Gravenhage-Leeuwarden, 2002) 52-56, 628-629; Kooijmans, *Liefde in opdracht, 176-178*.

¹⁹ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3673. In deze bron worden de secretaris en de klerk niet genoemd.

²⁰ R.L.P. Mulder-Radetzky, 'Het hof van Willem en Anna', in: J.J. Huizinga, ed., *Van Leeuwarden naar Den Haag. Rond de verplaatsing van het stadhouderlijk hof in 1747* (Franeker, 1997) 60-63.

²¹ Bergsma, 'Willem Lodewijk', 212-215. Van Nienes en Bruggeman, *Archieven*, 56-58.

²² Bergsma, 'Willem Lodewijk', 212, 214-216.

wordt geschat – afhankelijk van het moment – op 200 à 250 mensen. Lange tijd is de hofhouding van prins Maurits veel kleiner geacht²³; maar thans wordt deze vanaf circa 1600 ook op zo'n 250 hovelingen getaxeerd, evenals die van zijn halfbroer Frederik Hendrik en diens zoon Willem II. En niet anders was het met de entourage van stadhouder-koning Willem III. Meermalen verhuisden de Oranjes echter tijdelijk naar een van hun andere paleizen, waarvan het aantal in de loop van de zeventiende eeuw toenam en de inrichting luxer was dan die van hun Friese verwanten.²⁴ Dan gingen weliswaar een grote hoeveelheid goederen en een flinke staf mee, maar bleef een deel van het personeel toch in Den Haag achter.²⁵

Wanneer wij deze getalsgegevens in beschouwing nemen, dan dringt zich de vraag van de vergelijkbaarheid met andere instellingen op. Het Oranjehof blijkt in omvang overeen te stemmen met de hofhoudingen van grote Duitse vorsten, zoals de keurvorst van Brandenburg of de hertog van Hannover.²⁶ Wat betreft de entourage van de Friese Nassaus wordt wel gewezen op overeenkomsten met kleine Duitse vorstenhoven. De vraag lijkt echter gerechtvaardigd of hun huishouding, in de binnenlandse sfeer, niet kan worden gerekend tot hetzelfde niveau – zowel kwalitatief als kwantitatief – als die van grote Nederlandse edelen zoals de Van Wassenaers en de Van Brederodes, de Culemborgs en de Van den Berghs.²⁷ Een goede mogelijkheid tot vergelijking bieden de gegevens over Johan van Duvenvoirde van Warmont (1547-1610), voornaam lid van de Hollandse familie der Wassenaers. Deze liet vanaf 1577 zijn vier jaar eerder, tijdens het beleg van Leiden verwoeste kasteel modern herbouwen en inrichten. Toen het gereed was telde het, volgens een inventaris uit 1613, 21 leefruimten, enkele keukens, zolders, een wapenkamer en opslagruimtes; in 1629 werden hieraan door Johans zoon nog vier representatieve vertrekken toegevoegd. De boedeinventaris laat een grote luxe zien: kamers behangen met wandtapijten en damast en een salet waarvan de wanden volledig met goudleer waren bedekt, 177 schilderijen

²³ Zie bijvoorbeeld Van Nienes en Bruggeman, *Archieven*, 52.

²⁴ Zie over de inboedels van de Oranjes S.W.A.Drossaers, Th.H. Lunsingh Scheurleer en C.W. Fock, *Inventarissen van de inboedels in de verblijven van de Oranjes en daarmee gelijk te stellen stukken 1567-1795* (3 dln.; 's-Gravenhage, 1974-1976). En over een aantal van hun paleizen: D.F. Slothouwer, *De paleizen van Frederik Hendrik* (Leiden, 1945).

²⁵ Over de hoven van de verschillende Oranjes bestaan diverse studies. M.-A. Delen, *Hof en hofcultuur rondom Willem van Oranje (1533-1584)* (Amsterdam, 2001); C.J. Zandvliet, 'Het hof van een dienaar met vorstelijke allure', in: C.J. Zandvliet, ed., *Maurits, prins van Oranje* (Amsterdam-Zwolle, 2000) 36-63; M. Keblusek en J. Zijlmans, ed., *Vorstelijk Vertoon. Aan het hof van Frederik Hendrik en Amalia* ('s-Gravenhage-Zwolle, 1997); P. van der Ploeg en C. Vermeeren, ed., *Vorstelijk Verzameld. De kunstcollectie van Frederik Hendrik en Amalia* ('s-Gravenhage-Zwolle, 1997); O. Mörke, 'Stadtholder' oder 'Staetholder'? *Die Funktion des Hauses Oranien und seines Hofes in der politischen Kultur der Republik der Vereinigten Niederlande im 17. Jahrhundert* (Munster-Hamburg, 1997). Over de Domeinraad: M.C.J.C. van Hoof, E.A.T.M. Schreuder en B.J. Slot, *De Archieven van de Nassause Domeinraad 1581-1811* ('s-Gravenhage, 1997); B.J. Veeze, *De Raad van de Prinsen van Oranje tijdens de minderjarigheid van Willem III 1650-1668* (Assen, 1932).

²⁶ Zie o.a. Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 301 (noot 10): de Hannoveraanse hofhouding had in 1696 een omvang van 306 mensen. Het hofgezin van de keurvorst van de Palts was groter: in oktober 1619 trok deze met 568 personen naar Praag om daar tot koning te worden gekroond. Groenveld, *Winterkoning*, 23.

²⁷ Over Van Wassenaar: S. Groenveld, 'Terug naar Wassenaar. De stijging van de Duvenvoirdes (1523-1665)', in: H.M. Brokken, ed., *Heren van Stand. Van Wassenaar 1200-2000. Achthonderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis* (Zoetermeer, 2000) 82-152. Over Brederode: A.J.M. Koenheim e.a., ed., *Johan Wolfert van Brederode 1599-1655* (Vianen-Zutphen, 1999). Over Culemborg: G.D.J. Schotel, *Floris I. en II. van Pallant, graven van Culemborg* (Arnhem, 1845). A.P. van Schilfgaarde, *Het archief der heeren en graven van Culemborg* (3 dln.; 's-Gravenhage, 1949). Over Van den Bergh: A.P. van Schilfgaarde, *Het Archief van het Huis Bergh* (9 dln.; Nijmegen, 1932).

en vier clavecimbels, veel meubilair, tafelzilver en -linnen.²⁸ Warmonts huis was tenminste zo groot als dat van de Friese stadhouder en mogelijk rijker van inrichting.

Inrichting van de hoven

Intussen vertoonde het Oranjehof een opbouw die was ontleend aan de hofhouding van de Bourgondische hertogen. Dáár had zich sinds de vijftiende eeuw een duidelijke indeling in departementen ontwikkeld, die door Willem van Oranje en zijn opvolgers werd overgenomen. Hoofd van de huishouding, de *Chambre*, was de hofmeester; de *Cuisine*, de keuken, met inbegrip van alle zorg voor voeding en drinken was toevertrouwd aan de keukenmeester; en de *Ecurie*, de stal, werd geleid door de stalmeester. Boven al deze functionarissen en hun ondergeschikten stond bij de Zwijger de eerste hofmeester. Bij de volgende generaties Oranjes trad slechts één hofmeester op, die echter wel steeds de meest centrale functionaris aan het hof bleef en ook het hoogste salaris van alle hovelingen – 800 gulden – ontving.²⁹ Los van hem bleven de administratieve afdelinkjes: de secretarie met één of twee secretarissen plus een minimaal aantal klerken, en de Nassause Domeinraad voor het beheer van Oranjes roerende en onroerende goederen en financiën en voor het regelen van de personele bezetting in hof en domeinen.

Veel van dezelfde Bourgondische principes werd eveneens toegepast bij de Nassause entourage in Leeuwarden, maar dan wel in een zeer versoberde vorm. Ten tijde van Vegelins komst had de hofmeester – Philip Ernsts neef Gosewijn Wijdefeld (1601/02-1671), die ongeveer tegelijk met hem werd benoemd – er de leiding van de *Chambre* en het daar werkende personeel. Maar zijn taak strekte zich veel verder uit: ook de *Cuisine* en de *Ecurie*, de keuken en de stal, vielen onder zijn oppergezag. Een keukenmeester was hier wel, een stalmeester lange tijd niet eens. Daarnaast bestond het secretariaat. Als wij mogen afgaan op de handschriften van uitgegane brieven had de secretaris tenminste twee klerken onder zich, én soms een ondersecretaris: Wijdefeld was dat in ieder geval voorheen geweest. Tenslotte waren er enkele heren, die evenals Vegelin en Wijdefeld tot raad waren benoemd. Aanvankelijk was dat Reinier Casembroot, commissaris van de generaliteitsfinanciën in Den Haag, die met name als financieel adviseur of commies dienst deed en in Den Haag tegelijk als agent voor de Friese stadhouder opereerde. Hij werd min of meer opgevolgd door de Haagse tesorier, later ook burgemeester Anthony Pieteron, die door de Nassaus was aangesteld in de combinatie raad en rentmeester. Een college zoals de Nassause Domeinraad vormden deze heren echter niet.³⁰

²⁸ Groenveld, 'Terug naar Wassenaar', 140-146. Wat betreft de Friese Nassaus lezen wij over tapisserieën en goudleer, die in verband met Willem Frederiks huwelijk in 1652 in het Leeuwarder stadhouderlijk kwartier werden aangebracht. Deels werden deze – evenals luxe goederen uit het Haagse huis van de Nassaus – in verband met het huwelijk van Henriëtte Catharina van Oranje met Johann Georg II van Anhalt-Dessau, in 1659 naar Groningen verplaatst. Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 100-vo. Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 211, 251.

²⁹ Mörke, 'Stadtholder', 107-109; M.E. Tiethoff-Spliethoff, 'De hofhouding van Frederik Hendrik', *Jaarboek Oranje-Nassau* 1989, 44-47.

³⁰ Van Nienes en Bruggeman, *Archieven*, 52-54, 624; Janssen, *Creaturen van de macht*, 38-39, 97; idem, 'Leven als een graaf', 20-21; Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 176-177; H.P. Fölting, *De vroedschap van 's-Gravenhage 1572-1795* (Pijnacker, 1985) 118-120.

Tegelijkertijd laten de Haagse en Leeuwarder entourages ook een tekenende beperking zien. De Oranjes en de Nassaus waren als stadhouders en kapiteins-generaal in dienst van de soevereine gewestelijke Statencolleges. Binnen de Republiek waren zij dus geen regerende vorsten, zoals de absolute koningen in omringende landen. Dit betekende dat hun hof niet een combinatie van privé- en openbaar leven was, ook al hielden zij binnen hun verblijven wel vergaderingen en officiële ontvangsten en hadden de Oranjes wel openbare maaltijden. Hun hofhouding was een volstrekt ‘particuliere onderneming’, aldus Geert H. Janssen, terecht, hun behuizingen waren geen regeringscentra. In hun entourage trad dan ook geen politiek adviescollege op, geen *Conseil privé* zoals in Frankrijk of een *Privy Council* als bij de Engelse koning. Enige pogingen tot oprichting van een soortgelijke raad zouden pas worden gedaan in het midden van de achttiende eeuw, toen Willem IV van Oranje tot algemeen erfstadhouder van alle gewesten was benoemd. De poging liep vooral stuk op Oranjes voorkeur zich te houden aan de bestaande instellingen.³¹

De Domeinraad van de Oranjes had toen en eerder geen politieke taken, verwant aan deze plannen, gehad. Deze was eind vijftiende eeuw gesticht, ongeveer terzelfder tijd als verwante colleges van de markiezen van Bergen op Zoom, de graven van Buren en de heren van Culemborg, en vertoonde ook overeenstemming met een kleinere domeinraad van de heren van Wassenaer voor het beheer van hun omvangrijke goederen.³² Het is voor de Nassau-Dietzen temeer tekenend dat, zoals wij zagen, in hun omgeving zo’n domeinraad niet eens voorkwam. Ook werden de buitenlandse vorstendommen der Oranjes en Nassau-Dietzen – Orange, Dietz, Spiegelberg – niet door zo’n raad geregeerd, maar door besturen in de vorstendommen zelf. Hooguit werden deze staatjes ter plaatse geleid door een regent – meermalen de weduwe van een der Friese Nassaus³³ – of een stadhouder die de banden met de Oranje- of Nassause landsheer in de Republiek vasthield. Ook dit werd pas in de achttiende eeuw anders doordat toen, tegen 1740, door Willem IV in Den Haag een Hoogduits Hofdepartement werd ingevoerd, van waaruit alle Duitse bezittingen tegelijk werden bestuurd.³⁴

Intussen is over de Friese stadhouderlijke entourage meermalen de vraag gesteld of deze nu wel of niet een *hof* zou mogen worden genoemd.³⁵ De uiterlijke kenmerken, die hier zijn gepasseerd, zouden kunnen leiden tot een positief antwoord. Een meer volledige afweging kan beter pas worden gemaakt na een diepgaandere bestudering van de werkzaamheden van een man als Vegelin in de Nassause dienst.

³¹ A.J.C.M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw* (’s-Gravenhage-Leiden, 1990) 169-177.

³² Van Hoof e.a., *Archieven*, 31. Groenveld, ‘Terug naar Wassenaar’, 87.

³³ In de zeventiende eeuw werd deze functie in Dietz onder andere bekleed door Sophia Hedwig van Brunswijk-Wolffenbüttel, Albertine Agnes van Oranje-Nassau en Henriëtte Amalia van Anhalt-Dessau, die daartoe in Dietz gingen wonen.

³⁴ B. Woelderink, ‘Das Archiv des “Hoogduitse Hofdepartement” (Hochdeutsches Hofdepartement) der Statthalter Wilhelm IV. und V.’, in: H. Lademacher, ed., *Oranien-Nassau, die Niederlande und das Reich. Beiträge zur Geschichte einer Dynastie* (Munster-Hamburg, 1995) 193-208.

³⁵ Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 178; L. Kooijmans, ‘Haagse dames en Friese heren. Hofcultuur en de dagboeken van Willem Frederik’, *It Beaken*, LX (1998) 257-258.

Vegelin als secretaris

Taken

Nu wij de omgeving kennen waarin Philip Ernst Vegelin van Claerbergen in 1641 terecht kwam, kunnen wij nader ingaan op zijn functioneren. Zoals wij al zagen werd Vegelin in 1641 niet alleen benoemd tot secretaris, maar tegelijk tot raad van de Friese stadhouder. Omdat van beide functies geen instructies beschikbaar zijn – en die er destijds waarschijnlijk ook niet waren – moeten wij de inhoud ervan via omwegen reconstrueren. Wij kunnen vergelijkenderwijs gebruik maken van gegevens betreffende dezelfde taken aan het Haagse Oranjehof; huishoudingen van hoge adelsfamilies zijn op dit punt niet onderzocht. Wij komen dan uit bij de ambtsvervulling van Oranjes particuliere secretaris Constantijn Huygens en die van de Nassause Domeinraad. Die gegevens zouden wij vervolgens kunnen verbinden met wat wij weten over Vegelins praktische handelen.

Constantijn Huygens' secretariële werkzaamheden kennen wij uit een commissiebrief uit 1632 en uit een eigenhandige memorie uit 1628 over 'La secrétairie de Son Excellence Monseigneur le Prince d'Orange'.³⁶ De commissiebrief bevatte zoals gewoonlijk slechts een globale beschrijving van de functie. Zij schreef de secretaris voor dat hij moest 'expedieren ende teekenen [...] alle soorten ende manieren van opene ende besloten brieven, acten [...] ende andere expeditiën' en de binnenkomende post diende te 'behouden ende bewaren'. In zijn memorie werkte Huygens vanuit de praktijk de verschillende vormen van uitgaande stukken uit. Het ging in de eerste plaats om formele geschriften, 'actes': aanstellingsbrieven of opdrachten, instructies of paspoorten, vrijgeleiden, brieven van pardon of schenkingen. De tweede soort, 'missives du genre', was veelsoortiger: klachten en adviezen, loftuitingen of standjes, beschuldigingen en verdedigingen, brieven om te overreden, te troosten, informatie te verschaffen. Daarnaast, vertelt Huygens, kwamen allerlei verzoeken bij hem binnen, zowel schriftelijk als mondeling:

Van begheerers, van beklagers,
Van verdedighers, van vraghers,
Die op 's vorsten goedicheit
Door mij hebben toe geleyt.³⁷

De ontvangen brieven en al die verzoeken legde hij dagelijks aan de prins voor. Dan werd ongetwijfeld ook gesproken over de inhoud van nieuwe, uitgaande brieven en over benoemingen, met name van stedelijke magistraten, waarvoor voortdurend lijstjes met voordrachten binnenkwamen. Huygens stelde dan een conceptbrief op, de

³⁶ De commissiebrief is uitgegeven door Th. Jorissen, *Constantijn Huygens, Studiën* (Arnhem, 1871) 388-389 (8 mei 1632). De memorie is te vinden in Th. Jorissen, ed., *Mémoires de Constantin Huygens* ('s-Gravenhage, 1875) 15-49 (17 nov. 1628). Vgl. H.A. Hofman, *Constantijn Huygens (1596-1687). Een christelijk-humanistisch bourgeois-gentilhomme in dienst van het Oranjehuis* (Utrecht, 1983) 139-144; S. Groenveld, "'Een out ende getrouw dienaar, beyde van den staet ende welstant in t'huys van Oragnen". Constantijn Huygens (1596-1687), een hoog Haags ambtenaar', *Holland, regionaal-historisch tijdschrift*, XX (1988) 3-32.

³⁷ J.A. Worp, ed., *De gedichten van Constantijn Huygens* (9 dln.; Groningen, 1892-1899), III, 58-61. De passage komt uit het gedicht *Dagh-werck* uit 1627-1638.

prins gaf commentaar, de secretaris liet de netversie vervaardigen en hijzelf, dan wel Oranje ondertekende. De gesprekken met de prins werden overigens niet steeds op dezelfde plek gevoerd. In de zomer immers was Oranje niet in het Haagse stadhoudelijke kwartier, maar met het leger op veldtocht en ging de secretaris consequent met zijn meester mee. Duidelijk blijkt hier, dat de Oranjese secretaris niet alleen was aangesteld voor het opstellen van schrifturen in de privé-sfeer, maar ook op het terrein van de prinselijke ambtsvervulling. Daarom kon het zelfs voorkomen, dat het Huygens was die een vergadering versloeg van Frederik Hendrik met een geheime commissie van de Staten-Generaal, en niet de griffier van de Hoog-Mogenden.³⁸

Secretariële arbeid voor bestuur en beheer

En dan Vegelin. Ook hij trok aanvankelijk met zijn meester mee op de veldtocht – wat voor hem soms even gevaarlijk was als voor Huygens³⁹ – en kon dan veelvuldig met deze van gedachten wisselen. Op andere momenten spraken zij elkaar in het stadhoudelijk kwartier in Leeuwarden of in de tuin van het stadhoudelijk hof daar. ‘Mit Veugeling lang in de hoff [in Leeuwarden] gewandelt, een seer beleefden brief van H.H. [= Hare Hoocheyt, Amalia van Solms] gekregen en van veul dingen gepraet’, vertelt Willem Frederik ons bijvoorbeeld in februari 1648.⁴⁰ Op een heel andere plek overlegden zij op 10 augustus 1649. Willem Frederik was daags tevoren te paard uit Leeuwarden vertrokken, met zijn jacht van Staveren naar Amsterdam gevaren, en stapte daar na een korte onderbreking ’s middags om vier uur op de trekschuit naar Haarlem. ‘Veugling brocht mij brieven, die laesen wie en quaemen om seuen uir te Haerlem, aeten daer’. Alleen ging de stadhouder daarna te paard verder. Hij en de secretaris hadden kennelijk afgesproken elkaar op de openbare schuit te treffen, hadden daar drie uur de tijd om samen brieven te bestuderen en afspraken erover te maken.⁴¹

De twee bespraken bij die gelegenheden behalve familiezaken de algemene politieke en militaire situatie.⁴² Zij wisselden groter of kleiner nieuws uit dat hun ergens ter ore was gekomen – bij voorbeeld ‘Aen S.H. [Sijne Hoocheyts] taefel’ – of dat door Vegelin uit ‘de tijding gelesen’ werd.⁴³ Zij maakten overwegingen over de bezetting van stedelijke en grietmansfuncties in Friesland, waarbij ook deze secretaris zich ontpopte als makelaar, tussenpersoon tussen belangstellenden en de stadhouder.⁴⁴ Of zij

³⁸ S. Groenveld, ‘Frederik Hendrik en Antwerpen in 1646. Enkele onbekende, geheime documenten’, in: E. van den Bent e.a., ed., *Een vorstelijk archivaris. Opstellen voor Bernard Woelderink* (Zwolle, 2003) 134-139.

³⁹ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 2vo.: tijdens het beleg van Sas van Gent in 1644 zaten zij bij Assenede tot verontwaardiging van Vegelin in een niet versterkt kampement, te midden van het kanonsvuur. Deze toestand is enigszins vergelijkbaar met die van Huygens tijdens het beleg van Den Bosch. Deze was toen betrekkelijk veilig ondergebracht in kasteel Maurik, maar schreef niettemin naar huis: wij slapen gewapend. En bij het beleg van Gennep in 1641 klaagde Constantijn, dat de boerderij, waarin de prins en hij waren gehuisvest, ‘buitengewoon armoedig’ was. Groenveld, ‘Out ende getrouw dienaar’, 12-13.

⁴⁰ Visser, ed., *Gloria Parendi*, 498 (18/28 feb. 1648).

⁴¹ Ibidem, 684 (30 juli/9 aug. 1649).

⁴² Bijvoorbeeld: ibidem, 246-247 (15/25 juni 1646); 440 (24 okt./3 nov. 1647); 687 (13/23 aug. 1649).

⁴³ Ibidem, 247 (15/25 juni 1646); 457 (25 nov./5 dec. 1647); 595 (16/26 nov. 1648).

⁴⁴ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609; ook inv.nr. 3616 (20 juni 1651, 1 nov. en 10 dec. 1652: aanbevelingen door Huygens bij Vegelin). Visser, ed., *Gloria Parendi*, 101 (14/24 jan. 1645); 112-113 (18/28 feb. 1645); 161 (2/12 sept. 1645); 216 (24 feb./6 mrt. 1646); 421 (9/19 aug. 1647); 457 (25 nov./5 dec. 1647); 495 (12/22 feb. 1648); 528 (1/11 mei 1648).

stelden levensvraagstukken aan de orde wat – vertelt Willem Frederik in één van zijn dagboeken – de geleerde secretaris de kans bood, ‘lang met mij [...] uyt Seneca’ te praten.⁴⁵ En herhaaldelijk won de stadhouder adviezen bij zijn secretaris in, nu eens in doodgewone zaken, dan weer op terreinen waarop Vegelin speciale deskundigheid had opgebouwd. U, ‘Monsieur Vegelin’, luidde het in juli 1657, hebt grote ervaring opgedaan inzake ‘Limijtscheijdinge ende frontieren’, weet vast ‘daerof eenighe pampieren in onse Secretarije tot Leuwaarden’ te vinden en moet die opsturen aan zekere doctor Tappe.⁴⁶

Natuurlijk bleven die veelvuldige gesprekken voor de omgeving niet onopgemerkt – en dus was Willem Frederik erop gespist ‘te toonen, dat ick niemants aensach, mij oock niet liet gouverneren door Widefelt [de hofmeester] of Veugelyn, want een ieder had die opinie’.⁴⁷ Integendeel: hij bleef de hoogste autoriteit en liet dat in zijn brieven aan zijn allernaaste medewerkers ook merken in niet mis te verstane formuleringen. Veelvuldig klonk het daar: ‘Soo begeeren wij hiermede, dat U Edele, Monsieur Vegelin’, dit of dat doet.⁴⁸

De inhoud van veel van de gesprekken tussen graaf en secretaris werd concreet bepaald door binnengekomen en uitgaande correspondentie of door de noodzaak tot een specifieke opdracht aan Philip Ernst. ‘Gantz alleen gegeten, geschreven nae Den Haghe mit Veuglin’, meldt Willem Frederik bijvoorbeeld in april 1649 vanuit zijn huis in Leeuwarden. Samen stelden zij dus de tekst van de brieven op, mogelijk net als Frederik Hendrik en Huygens dat aan Oranjezijde deden. Op diezelfde Leeuwarder plek zaten Willem Frederik en Philip Ernst op 6/16 februari 1651 bij elkaar om de instructie van hofmeester Wijdefeld eens grondig onder de loep te nemen. Daags erna was de stadhouder tevreden over de inhoud ‘en sal Veugling die uytgeschreven’.⁴⁹

Waren de meeste van deze gesprekken gericht op zakelijke stukken betreffende de uitoefening van het stadhouderlijke ambt, van puur persoonlijke aard waren enkele erfeniskwesties. Zelf had de stadhouder in december 1644 in Den Haag zijn testament opgesteld. Zeven getuigen moesten het tekenen, onder wie zijn vriend Alexander de Zoete van Lake, heer van Haultain, de raadsheer Reinier Casembroot en Vegelin. Vegelin was samen met Haultain met de executie van een der clausules belast: de zorg voor een ring, gekregen van de Engelse koningin.⁵⁰ Maar ondertussen maakte Willem Frederik zich grote zorgen over de gevolgen van het testament van Frederik Hendrik. Dat verwees de rijke Oranje-erfenis bij kinderloos overlijden van Willem II naar de oudste dochter, Louise Henriëtte, gehuwd met de Brandenburgse keurvorst. Dit week – meende menigeen, ook Willem Frederik – af van de bepalingen van het testament van prins Maurits, dat bij uitsterven van de manlijke Oranjelijn als eerste gerechtigde de Nassau-Dietztak aanwees. Vegelin en de Friese edelman en vertrouwde-

45 Ibidem, 457 (25 nov./5 dec. 1647).

46 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (11/21 sept. 1647, 13/23 sept. 1648, 18/28 juli 1657).

47 Visser, ed., *Gloria Parendi*, 113 (18/28 feb. 1645).

48 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (onder andere: 1/11 april 1647, 20/30 juli 1647, 29 juli/8 aug. 1647, 11/21 sept. 1647, 7/17 juli 1648, 7/17 okt. 1648, 17/27 april 1656: ‘uw voorstel vind ik niet goed’, 24 okt./3 nov. 1657).

49 Visser, ed., *Gloria Parendi*, 658 (10/20 april 1649); 745 (6/16 en 7/17 feb. 1651).

50 Ibidem, 88 (7/17 dec. 1644); 89 (10/20 dec. 1644); 170 (7/17 okt. 1645).

ling Joachim van Andreae achtten het tijdens gesprekken onjuist, dat Frederik Hendrik van Maurits' beslissingen was afgeweken.⁵¹ De zaak werd voor Willem Frederik nog actueler toen hij merkte dat de 'heer van Woude' – Jacob II van Wassenaer van Warmont en Woude – over zeer goede afschriften van Maurits' laatste wil en bijbehorende stukken beschikte. Die dienden door Vegelin te worden afgeschreven en bestudeerd: 'een gewenste occasie voor mij'. Maar juist op dat moment moesten beiden van Den Haag naar Leeuwarden terug. Dus kreeg de secretaris opdracht om maar 'een reiss express dahrom in Den Haech [te] doen'. Dat deed hij in april-mei 1649: een omslachtige koetsreis over land via Utrecht en Bodegraven naar Den Haag. Maar het resultaat was zeer bevredigend: hij kwam, nu per boot van Amsterdam naar Workum, een week later terug met zeer goede kopieën. Willem Frederik en hij konden niet weten, dat deze zaak pas in 1732 zijn beslag zou krijgen.⁵²

Werkzaamheden binnen en buiten Leeuwarden

Lang niet altijd waren meester en dienaar echter onder hetzelfde dak aan het werk. In de jaren veertig reisde de stadhouder iedere zomer naar het leger, gewoonlijk samen met Vegelin en met slechts klein gevolg, bestaande uit onder anderen de lakei Claes en de knecht van de hofmeester.⁵³ Maar daarna verbleef hij in getrouwde staat in de zomermaanden nogal eens in Den Haag of, als schoonmoeder Amalia van Solms dat wilde, in Turnhout, Spa of Kleef. Vegelin ging meestal niet mee. Hun contacten liepen dan via de post, tenzij de secretaris werd ontboden naar de verblijfplaats van zijn meester en hij deze daar ook trof.

Voortdurend zond Vegelin brieven over allerhande onderwerpen aan Willem Frederik. Soms stuurde hij slechts een enkele brief, dikwijls meldde de stadhouder echter dat hij een heel pakket had ontvangen. Had Willem Frederik de brieven gelezen, dan stuurde hij zijn reactie per kerende post, soms samen met nieuwe opdrachten. Ik reken erop, schreef hij in september 1650, 'dat U.E. goed regard op de bouwinge van Ons huijs wil geven op dat sulcke ten spoedigsten moge vollbracht worden'.⁵⁴ Ook dat behoorde kennelijk tot de taak van de secretaris – of was het eerder die van de raadsheer? Deze brieven zal de stadhouder, bij afwezigheid van de secretaris, hebben laten schrijven door een meegereisde klerk. Ten dele zijn ze ook in Willem

⁵¹ Ibidem, 472 (27 dec. 1647/6 jan. 1648).

⁵² Ibidem, 605 (2/12 dec. 1648); 606 (3/13 dec. 1648); 608 4/14 dec. 1648); 610 (13/23 dec. 1648); 660 (22 april/2 mei 1649). Koninklijke Bibliotheek 's-Gravenhage (KB), Handschriften nr. 120 B 28: 'Ad historiam', autobiografisch geschrift door Vegelin over 1649, 1650 en 1651, 15/25 tot en met 22 april/2 mei 1649 was hij voor dit doel onderweg. Wat betreft de 'heer van Woude': Woude was in de volksmond de benaming van de heerlijkheid Esselikerwoude in Holland, een van de heerlijkheden van Jacob II van Wassenaer van Warmont, Woude, Leimuiden, Rijnsaterswoude en Vriesekoop (1592-1658): Groenveld, 'Terug naar Wassenaar', 91. A.G. van der Steur, 'Johan van Duvenvoorde en Woude (1547-1610), heer van Warmont, admiraal van Holland', *Hollandse Studiën*, VIII (Dordrecht, 1973), 179-273, aldaar 251. De nalatenschap van Frederik Hendrik en diens testament zouden een wezenlijk onderdeel vormen van de strijd om de erfenis van Willem III, die in 1702 ontbrandde tussen de Hohenzollern van Brandenburg en de Nassau-Dietz-familie. Deze strijd is als die om de *Oranische Erbschaft* de geschiedenis ingegaan en werd met een overeenkomst in 1732 beëindigd. Zie M. Bruggeman, *Nassau en de macht van Oranje. De strijd van de Friese Nassaus voor erkenning van hun rechten*, 1702-1747 (Hilversum, 2007).

⁵³ Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 285 (noot 35).

⁵⁴ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (24 aug./3 sept. 1650 vanuit Beekbergen).

Frederiks eigen handschrift.⁵⁵ Maar niet steeds was die klerk even goed op de hoogte als Vegelin, lijkt het. In 1664 schreef de stadhouder tenminste aan Philip Ernst: wij verblijven nu bij de prins van Oranje en hebben zojuist een brief van de koning van Denemarken ontvangen. Ik heb een antwoord geschreven, maar zonder opschrift. Dit antwoord stuur ik u bijgaand, wilt u het even intituleren?⁵⁶

Aan zijn retourbrieven voegde de stadhouder meermalen dringende wensen over de postroute toe. Ik draag u op, schreef hij vanuit Spa in juli en augustus 1647, 'de briefven in 't toecoomende aen ons oock over Amsterdam te stuijren, alsoo sulcke spoedichst overcoomen', sneller dan via Dordrecht. Want ik moet het nieuws 'metten allereersten' hebben.⁵⁷ Dat werd soms voor Vegelin wel moeilijk omdat hij niet altijd wist, wanneer het stadhouderlijke gezelschap precies van de ene plaats naar de andere vertrok. Meermalen horen wij met name klachten over de plotselinge ingevingen van prinses Amalia betreffende het moment van vertrek.⁵⁸ Bovendien viel tijdens een lange reis van de graaf niet eenvoudig te bepalen wat het meest gunstige postadres onderweg zou zijn. Willem Frederik realiseerde zich dat. Net vóór een gepland vertrek naar Brussel en Parijs schreef hij Vegelin dan ook in september 1648 vanuit Vianen, sommige brieven maar naar Den Haag, andere direct naar Parijs te sturen. Maar een dag later veranderde alles weer: de reis is uitgesteld, schreef Willem Frederik, blijf dus vooreerst maar naar Vianen schrijven!⁵⁹

Nog ingewikkelder werd het, als ook Vegelin terzelfder tijd op dienstreis was. Hopelijk bent u goed teruggekeerd in Leeuwarden, schreef Willem Frederik bijvoorbeeld in mei 1659 vanuit Groningen; dus gaf hij Philip Ernst meteen maar enkele opdrachten. Maar daags erna constateerde de stadhouder op afstand, dat Vegelin kennelijk nog niet in de Friese hoofdstad was. Dat achtte hij hinderlijk voor volgende werkzaamheden.⁶⁰ En toen hij in september 1653 aan Vegelin, die voor Nassause erfeniszaken in Noord-Duitsland was, opdracht gaf om ook nog naar Dietz door te reizen, toen schreef Willem Frederik er direct maar bij, dat hij brieven voor de secretaris rechtstreeks naar Dietz zou zenden.⁶¹

Een zending van september 1650 laat ons nog een andere gewoonte van de stadhouder zien: hij stuurde ook de kort tevoren ontvangen brief of brieven snel weer naar Leeuwarden terug. Daar zouden die gearchiveerd kunnen worden wat – zoals nog zal blijken – niet de taak van de secretaris maar van de hofmeester was.⁶² Zonder risico was al dit over land over en weer sturen van gewichtige stukken overigens niet.

55 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609. Eigenhandig van Willem Frederik waren onder andere brieven van 1/11 juli 1647, 17/27 juli 1647, 8/18 juli 1648. Deels door een klerk, deels door Willem Frederik: 17/27 juli 1647, 29 juli/8 aug. 1647, 11/21 sept. 1647, 7/17 juli 1648, 13/23 sept. 1648. Geheel in klerkenhand: 1/11 juli 1647, 3/13 sept. 1648, 14/24 sept. 1648, 7/17 okt. 1648, 11/21 okt. 1649, 3 sept. 1650 NS.

56 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (niet gedateerd, 1664).

57 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (20/30 juli, 22 juli/1 aug., 29 juli/8 aug. 1647).

58 Bijvoorbeeld Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (14/24 aug. 1660). Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 202-215.

59 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (3/13 sept., 14/24 sept. 1648).

60 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (28 april/8 mei en 29 april/9 mei 1659). De volgende werkzaamheden waren uitbetalingen van salarissen, door Vegelin als raadshoofd of hofmeester te verrichten.

61 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (20/30 sept. 1653).

62 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (14/24 sept. 1648; 11/21 okt. 1649; 24 aug./3 sept. 1650).

Stadhouder Willem Frederik van Nassau-Dietz (1613-1664)
(doek naar een portret door Andriaen Hanneman; Pieter Nason, 1662; foto Fries Museum, Leeuwarden)

In september 1656 meldde Willem Frederik Vegelin de ontvangst van enkele brieven, door deze verstuurd vanuit Hannover. Maar één ervan was slechts een kopie, omdat het ‘original wij uijtte eerste seer ongaerne verstaen, sampt de bijgevoeghde stucken ende selfs eenighe ingeslootene importante brieven door een dronckaert [...] zijn verwaerloost ende verlooren gegaen’.⁶³

Salariëring

Over het salaris, dat Vegelin voor al deze werkzaamheden ontving, geven de bronnen ons geen directe informatie. Maar wel kennen wij het bedrag waarmee in 1667 zijn opvolger werd bezoldigd: 400 gulden.⁶⁴ Vergelijking met Huygens’ positie kan ons ook hier verder helpen. Deze kreeg in 1625 door Frederik Hendrik een jaarkomen van 500 gulden toegezegd. Hoog was dit salaris bepaald niet; de emolumenten die er bovenop kwamen – incidentele inkomsten, bijvoorbeeld voor het uitschrijven van benoemingsakten, of in de vorm van betalingen in natura, in turf of kaarsen of vrij wonen onder meer – moesten het op een aanzienlijker niveau brengen. Toen later, in 1672, Constantijns zoon Constantijn junior secretaris werd van Willem III, was het basissalaris nog steeds 500 gulden. De emolumenten deden het rond 1680 echter stijgen tot een jaarniveau van 7.500 à 8.000 gulden. Bij de Huygensen – evenals bij zoveel anderen – bleven zulke basissalarissen tientallen jaren lang gelijk.⁶⁵ Daarom mogen wij, met enige voorzichtigheid, aannemen dat ook Vegelins secretarissalaris gedurende zijn hele ambtsperiode 400 gulden heeft bedragen, 100 gulden minder dus dan het salaris van Huygens en zijn zoon. Over de aard en hoogte van zijn emolumenten ontbreekt ons echter ieder concreet gegeven. Niet onaannemelijk is dat met name, zoals voor menige secretaris, het totaal of een deel van de *leges*, die werden geïnd voor het uitschrijven van formele aktes, voor hem waren bestemd.

Vegelin als raadsheer

Vergelijking met Den Haag

Ook voor inhoud en achtergronden van Vegelins optreden als raadsheer van Willem Frederik moeten wij bij de Oranjes te rade gaan. Die hadden, zoals gezegd, de beschikking over hun Nassause Domeinraad voor het beheer van hun goederen en van hun financiën. Deze was enkele malen van een instructie voorzien – in 1558 en 1563 eerst, in 1631, in 1652 en 1677 opnieuw. Hieruit leren wij de taken en werkwijze van zo’n raad in principe kennen.⁶⁶ Het omvangrijke Domeinraadsarchief verschaft ons bovendien heel wat inzicht in de dagelijkse praktijk binnen het college én in de domeinen. De algemene doelstelling van de Raad was het goede beheer van de vele Oranje-goederen, zodat de familie uit de opbrengsten van de domeinen haar hoogadellijke levensstijl zou kunnen financieren. Maar in de zestiende eeuw overtroffen de uitgaven meermalen de inkomsten, niet alleen dankzij een verkwistend uitgavenniveau van

⁶³ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (9/19 sept. 1656).

⁶⁴ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3684 (onder uitgaven).

⁶⁵ Groenveld, ‘Out ende getrouw dienaar’, 30. S. Groenveld. ‘C’est le pere, qui parle’. Patronage bij Constantijn Huygens, *Jaarboek Oranje-Nassau* 1988, 53-107, aldaar 93.

⁶⁶ Veeze, 19-21. Van Hoof e.a., *Archieven*, 31-38.

de familieleden, maar ook wegens wanbeheer door allerlei lokale rentmeesters. Daarom werden de voorschriften voor het werk van de raadsheren en van de onder hen vallende functionarissen verscherpt en uitgebreid.

De raadsheren hadden in alles de eindverantwoordelijkheid. Zij dienden jaarlijks in Den Haag de rekeningen van de rentmeesters der domeinen af te horen en, na goedkeuring, te sluiten. Tegen malversaties moesten zij maatregelen nemen. Dat konden zij doen op basis van eigen juridische bevoegdheden of door processen aan te spannen bij openbare rechtscolleges. En ter plaatse, in de domeinen, moesten zij verpachtingen houden, een uiterst belangrijke bron van inkomsten. Het ging dan om het tegen betaling beschikbaar stellen van het recht om, gedurende een vaste periode, vaak een jaar, een bepaalde tol of accijns – op het malen van meel, op verkoop van bier of wijn, op vlees of de waag – te mogen innen, dan wel om landerijen of heerlijke visgronden te mogen exploiteren. Soms ook hadden de raadsheren zelf de leiding bij de verkoop van grote partijen producten van één of enkele domeinen. Daarnaast hielden zij zich bezig met de aanstellingen van personeel in al deze gebieden: sommige dienaren benoemden zij zelf, voor andere functionarissen – zoals potentiële lokale magistraten – gingen zij uit van voordrachten, aangeboden aan de prins. En heel dicht bij huis hadden zij eveneens de verantwoordelijkheid voor de financiële gezondheid van het prinselijke hof. Zij waren het die Oranje en zijn naaste verwanten van geld voorzagen en, vooral op basis van door de prins verstrekte ordonnanties, betalingen voor hem deden. Het was dan ook hun taak om, bij gebleken tekorten, hun heer te waarschuwen en maatregelen ter bezuiniging voor te stellen.

Ook de familie Nassau-Dietz kende de noodzaak tot het verrichten van verwante werkzaamheden. Haar goederenbezit binnen de Republiek was weliswaar veel minder uitgebreid dan dat van de Oranjes. Maar haar eigendommen buitenslands waren van flinke omvang en vereisten evenzeer toezicht en ingrijpen van de kant van de heer, zelfs al werden zij niet vanuit Leeuwarden, maar ter plaatse bestuurd. Toch kenden de Friese Nassaus geen domeinraad, maar slechts enkele individuele raadsheren met dezelfde onmisbare taken. Wij kwamen hen al tegen: Gosewijn Wijdefeld – de hofmeester tussen 1642 en 1657 –, in Den Haag de commies Reinier Casembroot, de rentmeester Anthony Pieteron, en Vegelin zelf. In 1664 zou het aantal raadsheren vier bedragen, tegen minimaal vijf in Oranjes Domeinraad.⁶⁷

Omdat van hen geen instructie bekend is, is het niet steeds duidelijk wanneer één van deze functionarissen als raadsheer dan wel in een andere hoedanigheid optrad. In welke van beide kwaliteiten, bijvoorbeeld, was Vegelin in 1644 getuige bij het opstellen van het nieuwe testament van Willem Frederik en werd hij executeur ervan? En in welke kwaliteit adviseerde hij Willem Frederik over het testament van prins Maurits – dat hij bij de heer Van Wassenaer van Warmont en Woude afschreef – en over dat van Frederik Hendrik? Niettemin kunnen wij hem als raadsheer behoorlijk volgen aan de hand van de activiteiten van de Nassause Domeinraad.

⁶⁷ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 16ro. Van Hoof e.a., *Archieven*, 36

Financieel beheer

Dicht in de buurt van de werkzaamheden van de Haagse raadsheren lag de opdracht, die Willem Frederik in mei 1657 gaf aan Vegelin, hem hier heel duidelijk zijn ‘raad ende secretaris’ noemend. Philip Ernst moest onder meer gaan naar de baronie van Liesveld – domein van Nassau-Dietz – en naar Maaslandsluis – eigendom van de Duitse orde, waarvan Willem Frederik, evenals zijn Nassause voorgangers, landscommandeur was.⁶⁸ Hij diende er de rekeningen van de rentmeesters ‘te examineren, sluijten ende vereffenen, de verpachtinge tot onsen meesten profijt en voordeel bijte-woonen’, en ook andere materiële zaken in het meeste belang van de stadhouder te regelen.⁶⁹ Opnieuw met zijn functie – nu ‘raad en hofmeester’ – werd Philip Ernst in juni 1666 aangeduid door Albertine Agnes, inmiddels weduwe van Willem Frederik en voogdes van Hendrik Casimir II. Zij droeg hem op naar Holland te gaan en daar namens de minderjarige Nassau de belening te verzoeken met dezelfde baronie van Liesveld in de Alblasserwaard.⁷⁰ In gelijke hoedanigheid verkocht Vegelin in Liesveld enkele jaren later een aantal morgens land.⁷¹

Intussen was hij er al meermalen mee geconfronteerd dat het beheersen van de levenskosten van de Nassaus niet eenvoudig was. Vooral werd hem dat duidelijk bij de uitgebreide huwelijksplichtigheden van Willem Frederik en Albertine Agnes, in 1652. Zowel de bruidegom als hijzelf hadden de plichtigheid graag in Den Haag zien plaats vinden, in het Oude Hof – Paleis Noordeinde – en beperkt blijven tot ‘een maaltijd ’s avonts [...] sonder veel onkosten en Ceremonien’. Zo was het ook gegaan bij het huwelijk van Albertines zuster Louise Henriëtte met de Brandenburgse keurvorst Frederik Willem in 1647.⁷² Maar, vertelt Vegelin met zekere afkeer, nu liep alles anders omdat Amalia van Solms in deze tijd van hofruzie niet in Den Haag verbleef. Volgens haar wil ‘moeste [men] naa Cleve met een grooten Train marcheeren’. En dat werd duur. Zelf diende hij samen met Willem Frederiks vriend majoor Maximilien de Beringhen, heer van Arminvilliers, en een hellebaardier de juwelen van de bruid naar Kleef te vervoeren. Een poging tot veilig opbergen daarvan voor de duur van één nacht werd hem onderweg bijna fataal wegens een heftig conflict met een messen-trekkende staleigenaar.

Groots was vervolgens het feest: komedianten uit Brussel en musici uit Antwerpen zetten het luister bij, grote aantallen geschenken moesten worden uitgedeeld, zelfs aan 25 personeelsleden zilverwerk waarmee dezen nog niet tevreden waren. En tot overmaat van ramp besloot Amalia hierna plotseling drie weken naar Leeuwarden te komen met gevolg. Gelukkig schonk het gewest haar de onvermijdelijke gouden lampet en twee gouden kandelaars, maar uit Willem Frederiks eigen kas moest voor ieder van de drie begeleidende raadsheren – onder wie Constantijn Huygens – een gouden ketting van duizend gulden worden aangeschaft. ‘En zijn de schulden door alle dese

⁶⁸ Janssen, *Creaturen van de macht*, 95.

⁶⁹ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3711 (9/19 mei 1657).

⁷⁰ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3712 (20/30 juni 1666). Zie over Liesveld: Van Hoof e.a., *Archieven*, 249-261.

⁷¹ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3745 (1668).

⁷² Grote feestelijkheden waren toen niet gehouden wegens de zeer slechte gezondheidstoestand van Frederik Hendrik – die ook enkele maanden later overleed.

wijtlopijge onnodige ceremonien niet weinig tot een groot leetwesen van Sijn F.G. [Furstelijcke Genade, Willem Frederik] aangewassen en vermedert.’ De met het financiële probleem opgescheepte raadsheer vergezeld het vertrek van Amalia dan ook met de verzuchting ‘daarmede was de Kermis gedaan’. Haar Leeuwarder verblijf had 40.000 gulden gekost; 20.000 daarvan waren gestoken in ‘vereringen’.⁷³

Deze financiële problemen kwamen bovenop al eerder opgelopen tekorten. Samen waren die voor Vegelin voorwerp van aanhoudende zorg. Na de dood van Willem II, november 1650, had Willem Frederik Groningen benaderd voor de opvolging in het stadhouderschap. Commies Casembroot lobbyde in Den Haag, hofmeester Wijdefeld moest de gewestelijke bestuurders ter plaatse bewerken; ‘doch alsoo ons bekend waare dat de Heeren van Groeningen sonder gelt tot geen redenen waren te komen’, moest de hofmeester, immers ook raadsheer, heel wat cadeaus uitdelen. Dus werd hiervoor bij Paret in Den Haag een bedrag van 6.000 gulden tegen vijf procent geleend. Maar de geldschietter wilde wel garanties – en dus vroeg Willem Frederik zijn beide Leeuwarder raadsheren als borg te fungeren. Zelf zou hij steeds garant staan – een mededeling die Vegelin in zijn geschriften cynisch becommentarieerde. Nog tien jaar later klaagde hij erover, dat hij na al die jaren zelfs voor dienstreizen geen enkele vergoeding dan wel ‘recompens’ [beloning] had ontvangen, terwijl anderen van fraaie geschenken werden voorzien.⁷⁴ Anders was het met een bedrag van 8.000 pond, dat hij, samen met zekere Everhard Clenck in 1648 aan het Nassause graafschap Dietz had voorgeschoten tegen zeven procent rente: dat werd tenminste ‘van tijd tot tijd gerestitueerd’.⁷⁵

Dienstreizen

De reizen waarvoor kostenvergoeding gewent was en het voorschot aan Dietz hingen samen met de noodzaak voor Willem Frederik inkomsten uit de Duitse domeinen te putten. Daarmee diende raadsheer Vegelin zich veelvuldig bezig te houden. Relatief eenvoudig, en sterk overeenkomend met werkzaamheden van zijn Haagse ambtgenoten, waren activiteiten die hij in 1648 in Amsterdam moest uitvoeren. Hij hield zich er bezig met het verkopen van wijn van zijn meester, kennelijk afkomstig uit diens Duitse domeinen. Maar de prijs die hij ervoor kon bedingen viel nogal tegen.⁷⁶ Kort

73 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 4vo-5ro. Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 208-215, 309 (noot 137). Over dit huwelijk ook: J. Visser, ‘Het huwelijk van Willem Frederik en wat er aan vooraf ging’, *De Vrije Fries*, XLVII (1966) 5-39.

74 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 4ro, 7vo.: de Dietzer stadhouder Hohenfeld had van Willem Frederik twee van diens beste paarden ontvangen en dr. Tappe, in het Brunswijkse, een som van honderd rijksdaalders. Zie inzake garanties voor terugbetalingen ook FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3678 (2/12 sept. 1657). Vgl. Groninger archieven, Groningen, Resoluties Staten van Stad en Lande, inv.nr. 551, 133 (15 en 19 nov. 1650). Groninger archieven, Stadsarchief Groningen T 1605, inv.nr. 04735, 239-255, instructie voor de stadhouder van Groningen (19 nov. 1650).

75 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 2vo. Vgl. Visser, ed., *Gloria Parendi*, 630 (22 jan./1 feb. 1649): Willem Frederik heeft bij Wijdefeld nog een schuld uitstaan van 2.600 gulden; met Vegelin heeft hij afge-rekend, in Den Haag heeft hij ook geen schulden meer. Over de Groningse opvolging Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 160-162. De genoemde Clenck zal een lid zijn geweest van een gelijknamige Dillenburgse familie, waarvan Georg Clenck baljuw van Liesveld werd, en diens zoon Coenraat hofleverancier van Willem Frederik in Amsterdam en diens agent daar. Janssen, *Creaturen van de macht*, 101-102.

76 Visser, ed., *Gloria Parendi*, 569, 571, 572 (4/14, 6/16 en 8/18 okt. 1648).

hierna, in 1650, kwam hij samen met leden van de Nassause Domeinraad in actie. De heren reisden naar Arnhem om er Kleefse collega's te ontmoeten. Het ging om het regelen van belangen van beide huizen in de Gelders-Duitse grensstreek – belangen van Oranje rond de Duffel en van Nassau-Dietz inzake de Liemers.⁷⁷

Veel vaker moest Philip Ernst als raadsheer echter heel wat verdere reizen ondernemen. De Duitse domeinen kampten nog jarenlang met de naweeën van de Dertigjarige Oorlog en leverden vooreerst weinig op. Dietz ging zelfs deels nog gebukt onder oude, zware lasten wegens de oorlogvoering van Willem van Oranje, dus uit de zestiende eeuw. Vooruitgang was er niet te bespeuren. Willem Frederik had er de vroegere stalmeester van Ernst Casimir Achatus, baron van Hohenfeld, tot stadhouder aangesteld. Om hem te assisteren zond de graaf in 1653 Vegelin erheen, en in 1654 opnieuw: hij had nu eenmaal hoge verwachtingen van diens kunnen. In het eerste jaar was de raadsheer al voor een andere kwestie naar Brunswijk en het graafschap Spiegelberg, het jaar erop moest hij primair in Beilstein 'alle abuysen afschaffen en gevolglijck het beste van den Prince ende Welvaert van de arme onderdanen' bevorderen.⁷⁸

De kwestie waarvoor Vegelin meermalen in deze jaren naar Brunswijk en omgeving moest was ingewikkeld en vertakt. Alles draaide om de erfenis van Willem Frederiks moeder, Sophia Hedwig van Brunswijk-Wolffenbüttel. Zowel aan deze in 1642 overleden stadhoudersgemalin als aan haar vier zusters was nog nooit enig wettig erfdeel uitgekeerd. Doch Willem Frederik kon het geld maar al te goed gebruiken. Dus reisde Vegelin herhaaldelijk naar de verschillende partijen, inclusief de hertog van Wolffenbüttel 'die mijn groote Patroon was', de hertog van Hannover en de verwante koning van Denemarken, om een regeling te forceren. In 1660-1661 lukte dit, zelfs boven verwachting: terwijl Willem Frederik in de instructie voor Vegelin stelde, genoeg te nemen met 36.000 rijksdaalders kwamen er 43.000 uit. Nu konden tenminste schulden worden afgelost, schreef Vegelin tevreden.⁷⁹

De Brunswijkse affaire kende nog een tweede probleem. Uit de nalatenschap van zijn moeder had Willem Frederik ook het graafschap Spiegelberg verworven. Een deel ervan, Copenbrück, had hij in 1654 voor 1.600 rijksdaalders verpacht aan een zekere Friedrich Muderbach. Deze had de stadhouder in Kleef aangeklampt, meegedeeld dat alle documenten van het gebied in de oorlog verloren waren gegaan, maar dat dit bedrag de te verwachten opbrengst uit deze streek zou zijn. Zoekend in de papieren van Sophia Hedwig vond Vegelin in Leeuwarden echter documenten die de opbrengsten van het gebied op 4.000 rijksdaalders ofwel 10.000 gulden per jaar taxeerden. Toen de pachter ook nog eens in betalingen achterstallig bleef en Vegelin op zijn reizen naar het oosten in tegenstelling tot Muderbachs beweringen ook in Copenbrück allerlei overtuigende documenten had aangetroffen, spande hij een proces tegen de man aan dat hij won. Een vaste inkomstenbron van 10.000 gulden was daarmee voor Nassau-Dietz aangeboord. 'Ick ben recht froh dat de saacken soo wel

77 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 310.

78 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (20/30 sept. 1653); inv.nr. 3591, 5vo. Over Hohenfeld: Janssen, *Creaturen van de macht*, 98, 102, 213, 231. Van Nienes en Bruggeman, *Archieven*, 176, 460.

79 Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (20/30 sept. 1653, 17/27 april 1656, 18/28 juli 1657); inv.nr. 3591, 6ro-7vo; inv.nr. 3721, Vegelins instructie naar Brunswijk.

uigtgevallen zijn’, schreef de raadsheer, plotseling wat germanismen gebruikend. ‘In summa dit is een Proefstuk van een getrouw Dienaar’.⁸⁰

Wel plaatsten Vegelins afwezigheden de Nassaus soms voor de noodzaak hun functionaris in zijn andere werkzaamheden tijdelijk te vervangen. Een kladrekening van Willem Frederik over 1657-1658 spreekt inzake 1656 tenminste over het ‘tractament van mr. Kutsch becleedende de plaets als secretaris volgens quitantie’ – waarna helaas geen bedrag is opgenomen.⁸¹ Dat was echter geen uiting van ontevredenheid. De Nassaus waren integendeel overwegend content over Philip Ernst. Dat uitten zij door een nieuwe benoeming in 1657: die van hofmeester.

Vegelin als hofmeester

Instructie

In 1657 bleek Vegelins neef Gosewijn Wijdefeld om gezondheidsredenen niet langer bij machte zijn zware ambten van hofmeester en raadsheer te vervullen. Dus zocht Willem Frederik een nieuwe functionaris en kwam, vermoedelijk gemakkelijk, uit bij zijn zozeer met de Leeuwarder entourage vergroeide secretaris en raad Philip Ernst. Al eerder, in 1651, hadden stadhouder en secretaris zich over de bestaande instructie van de hofmeester gebogen. Vegelin kende dus niet alleen de praktijk vanuit de samenwerking met Wijdefeld, maar ook de regels.⁸² Nu ging hij het ambt, overigens in combinatie met het secretariaat, zelf bekleden.

De instructie van de hofmeester diende nu wel te worden aangepast. Dat bleek Vegelin zelf te moeten doen. Van zijn hand is tenminste een concept-instructie d.d. 7/17 januari 1658 bewaard gebleven – overigens aangevuld met een enkele persoonlijke notitie van Willem Frederik –, die ons nu eens wel een directe blik op de Leeuwarder situatie verschaft.⁸³ Het stuk spreekt over de aanstelling van zowel een raad als een hofmeester en impliceert dus meteen een aantal taken, die wij hiervóór Philip Ernst in zijn hoedanigheid van raadsheer al zagen uitoefenen. Alle werkzaamheden in de stadhouderlijke huishouding, aldus het stuk, waren erop gericht, Willem Frederiks ‘profite, eere en reputatie’ te bevorderen. Dat gold met name voor de ambtsvervulling van de hofmeester-raadsheer. Want in diens handen werd uiteindelijk de hoogste ambtelijke verantwoordelijkheid gelegd voor alle zaken van de domeinen én van de directe entourage: zowel de organisatie, de financiën als de ‘menage’, de Nassause huishouding. Dus vielen ook de taken, die Philip Ernst voorheen had vervuld – en die hij nog steeds bleef vervullen –, onder de hoogste leiding van de hofmeester. Hierin ging een kleinere huishouding zoals deze dus verder dan het Oranjehof van Willem de Zwijger, waar immers de eerste hofmeester geen gezag had over secretariaat en Domeinraad.⁸⁴

⁸⁰ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 5vo-6ro, 7vo-10ro.

⁸¹ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3679, Kladrekening van Willem Frederik over 1657-1658, 96. Zie ook hierna, noot 92.

⁸² Visser, ed., *Gloria Parendi*, 745 (6/16 en 7/17 feb. 1651).

⁸³ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3604 (28 dec. 1657/7 jan. 1658). Vgl. een korte schets van de hofmeestersfunctie ten tijde van Willem Lodewijk in diens hofreglement van 1595. Inhoudelijk bleek de functie van 1595 sterk met die van 1658 overeen te komen. Bergsma, ‘Willem Lodewijk’, 255.

⁸⁴ Delen, *Hof Willem van Oranje*, 71, 90, 102.

Overall moest de hofmeester de Nassause dienaren op hun gedrag controleren en jaarlijks de rekeningen van de rentmeesters afhoren. Speciaal behoorde hij de persoonlijke huishouding van de stadhouder zakelijk op goede orde te houden: in de loop van het jaar zorgde hij steeds voor voldoende voorraden van voedsel en drank, van hout en turf, van haver en stro in de stal. In een jaarafrekening legde hij daarvan verantwoording af. Hij kon dan meteen aantonen dat hij had vermeden schulden te maken. Waren er echter toch achterstanden in betaling ontstaan dan moest hij die snel wegwerken. Niet alleen diende hij in Leeuwarden en bij verplaatsingen naar elders steeds de leveranciers te controleren, maar ook onmiddellijk rekeningen te verzamelen en te betalen. In al deze gevallen was hij bevoegd om, indien de middelen van zijn werkgever echt tekort schoten, geld te ‘negotieren’, tegen rente te lenen. Ook naar binnen moest de hofmeester voortdurend controle uitoefenen: werd er wel verantwoord ingekocht, werden alle levensmiddelen inderdaad meteen in de maaltijden verwerkt, werd het personeel wel voldoende gespijsd, evenals ook de – geliefde – paarden? En tenslotte moest hij ‘goede zorgen draegen dat onse Archiven, secretarie ende registers, documenten, rekeningen voor allen schaede wel bewaert ende geconserveert moghen blyven’. Kortom: hij diende alles te doen ‘wat een oprechten, getrouwen hofmeester betaemt’.

Daartegenover stelde de graaf een goed salaris: 600 gulden ’s jaars plus vrije kost of, in geval van reizen, kostgeld voor hemzelf en twee knechts, benevens voer voor twee paarden. Voor het bijhouden van de administratie van de treforie – die niet met zoveel woorden in de instructie werd genoemd, maar er impliciet wel in te vinden was – werd hieraan nog eens 300 gulden toegevoegd, vermeerderd met de gebruikelijke ‘emolumenten en profijtten’, die zoals gewoonlijk niet concreet worden omschreven. Beide partijen, tenslotte, dienden bij het beëindigen van het dienstverband een opzegtermijn van drie maanden in acht te nemen.

De instructie demonstreert een geest van zuinigheid en een zorg voor het personeel, die ook al bij vorige Nassaus voorkwam. Bergsma schrijft met name aan Willem Lodewijk eenzelfde mentaliteit toe.⁸⁵ Bovendien toont het stuk ons de hiërarchie tussen hofmeester en secretaris, die wij *en passant* al tegenkwamen. Deze uitte zich niet alleen in de eindverantwoordelijkheid van de hofmeester inzake de taakuitoefening van de secretaris-raadsheer, maar eveneens in het salarisoniveau. Terwijl de secretaris een jaartraktament van 400 gulden genoot, ontving de hofmeester er 600 plus 300, deze te verhogen met emolumenten. Ook naar West-Nederlandse normen was dit een zeer goed inkomen.⁸⁶

Een dure huishouding

Hoe ontwikkelde zich nu de praktijk in aansluiting hierop, of misschien liever: hiernaast? Voordat wij hiernaar gaan kijken stellen wij nog vast, dat de instructie laat zien hoeveel dichter de taken van hofmeester en raad bij elkaar lagen dan die van raad en secretaris. De regels alleen geven al aanleiding tot de gedachte dat ze veel minder eenvoudig uit elkaar te houden waren en moeilijk afzonderlijk te behandelen. De praktijk bevestigt dit: de zakelijke leiding van de huishouding bijvoorbeeld kan

⁸⁵ Bergsma, ‘Willem Lodewijk’, 216-217, 224-227.

⁸⁶ Vgl. hierna: Conclusie en noten 138 en 139.

niet los worden gezien van de financiering ervan. Daarom zullen beide taken hierna geïntegreerd worden besproken.

Vegelins nieuwe positie werd weldra weerspiegeld door een verandering in de inhoud van de brieven die Willem Frederik nu aan hem schreef. Diverse daarvan hingen samen met Vegelins bevoegdheid, zich als hoogste met de stadhouderlijke financiën bezig te houden. Als hoofd van een huishouding die na zijn huwelijk duidelijk duurder werd kwam Willem Frederik steeds vaker in geldnood. In zijn brieven meldde de graaf meermalen aan Vegelin door zijn geld heen te zijn en aanvulling te wensen. Voortdurend opperde hij dan de mogelijkheid om maar geld tegen rente te lenen, waartoe Philip Ernst immers bevoegd was. Maar deze bleek met die bevoegdheid uiterst terughoudend om te gaan.⁸⁷ Bekend als hij was met de zwakke financiële positie van zijn meester en zelf van nature zuinig, had hij bij zijn aantreden juist nieuwe, strengere regels ingevoerd. Dat was wel nodig, want de inkomsten uit de domeinen en uit de stadhouderlijke salarissen bedroegen in deze jaren tezamen 126.814 gulden – tegenover ongeveer 750.000 à een miljoen bij de Oranjes –, terwijl de Nassau-Dietze uitgaven ongeveer even hoog waren.⁸⁸ Leveranciers en reparateurs – bepaalde Vegelin – kregen alleen maar uitbetaald als zij een schriftelijke opdracht konden overleggen. Daarmee was kennelijk voorheen wel eens iets misgegaan. Nauwkeurig moesten inkomsten en uitgaven worden doorgelicht en op elkaar afgestemd. Dat leidde niet alleen tot bezuinigingen op de voedseluitgaven door de keuken, maar ook tot het terugbrengen van het aantal paarden in de stal – het laatste zeer tegen Willem Frederiks zin. En van diens huis in Den Haag werd een inventaris opgemaakt om tot beter beheer ervan te komen. Hieraan werkte Willem Frederik wel mee: de dure gordijnen van een luxe ledikant daar kon men wel ‘door goede mesnage verstellen [verplaatsen, elders gebruiken]’, schreef hij Vegelin althans.⁸⁹

Maar juist terwijl de bezuinigingsoperatie volop aan de gang was werd het huwelijk gepland van Henriëtte Catharina van Oranje, de jongere zuster van Albertine Agnes, met Johann Georg II van Anhalt-Dessau, in 1659. De ongrijpbare douairière Amalia van Solms beschikte, dat de plechtigheden in Groningen moesten plaatsvinden. Zijzelf zou de kosten van de drie officiële bruiloftsdagen betalen – zegge 4.000 gulden –, de rest kwam voor rekening van de stadhouder van het gewest, Willem Frederik. Met name Vegelin werd met de organisatie belast. IJlings moest het kale prinsenhof in Groningen geschikt worden gemaakt voor het herbergen van reeksen hoge gasten. Wandtapijten werden vanuit het Leeuwarder stadhouderlijke kwartier overgebracht, goudleer en ledikanten uit Leeuwarden en Den Haag. Het aantal meesterkoks steeg tot elf, drie confituriers waren voortdurend aan het werk, geholpen door allerlei bedienden, extra ruimten moesten worden gereserveerd voor de vele

⁸⁷ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (19/29 juli 1658; 29 april/9 mei 1659; 24 juli/3 aug. en 14/24 aug. 1660; 14/24 nov. 1663; 27 juni/7 juli en 6/16 sept. 1664).

⁸⁸ Janssen, *Creaturen van de macht*, 94-95. Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 250. Frederik Hendriks inkomsten uit ambten en domeinen bedroegen in 1639 in totaal 738653:0:0 gulden. Landeshauptarchiv Sachsen-Anhalt te Dessau, Abteilung Oranienbaum, A7b, inv.nr. 994. Die van Willem II zouden nog hoger oplopen. Vgl. voor de inkomsten van Willem Frederiks zoon Hendrik Casimir, in het jaar 1683: Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3700.

⁸⁹ Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 250-251. Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (9/19 juli 1658; 11/21 mrt. 1659).

paarden. Vegelin liet de secretaris Kutsch een lijst van kosten bijhouden die, toen eindelijk iedereen was vertrokken, een totaal van uitgaven van 43.000 gulden vermeldde. Philip Ernst uitte dezelfde klachten als in 1652 inzake de huwelijksfeesten van zijn meester zelf. Waarom niet gebruik gemaakt van de veel goedkopere ambiances van Den Haag? De 'Prins moet het gelagh betalen'.⁹⁰

Nog maar nauwelijks bekomen van deze financiële aderlating kreeg Vegelin in februari 1660 te maken met Willem Frederiks wens in Groningen de survivance voor Hendrik Casimir II te verwerven. Daartoe moest wel weer eerst de medewerking van heel wat Groningse notabelen worden gewonnen, deze keer door schenkingen van wijn. Vegelin verplaatste zich erheen, verdeelde de wijn, bestelde nog meer bij, ging alle volmachten ten plattelande af, en bereikte ermee uiteindelijk wel het gewenste resultaat.⁹¹ Een nieuwe aanslag op de stadhoudelijke financiën werd in 1664 veroorzaakt door het ongeluk dat voortijdig een einde maakte aan Willem Frederiks leven. De begrafenis was kostbaar, maar werd door Vegelin zo sober mogelijk gehouden. Dat riep wel kritiek op, maar die deerde de hofmeester kennelijk weinig. Zijn stadhoudelijke meester had tot het laatste moment zijn vertrouwen in hem laten blijken en aangedrongen op zijn persoonlijke zorg voor Albertine Agnes en haar kinderen. Onder de nieuwe verhoudingen, waarin Albertine Agnes optrad als voogdes voor de minderjarige Hendrik Casimir II, werd zijn werkverband gecontinueerd.⁹²

Toch trad nu wel een ingrijpende wijziging in zijn functies op: aan de zware combinatie van hofmeesterschap met secretarisambt kwam definitief een einde. Al eerder bleek dat een verder niet met name genoemde meester Kutsch wel secretariële werkzaamheden voor de Nassaus verrichtte, mogelijk als ondersecretaris, misschien slechts nu en dan ingehuurd.⁹³ Vanaf 1662 komt de hand van Philip van Heiring in de archieven voor. Deze volgde Vegelin nu op als secretaris en raad, zodat deze in de nieuwe situatie alleen hofmeester en eerste raad bleef.⁹⁴ Als andere raden waren in deze jaren naast hen beiden de grietman Willem van Haren en ontvanger Gerard Walrich actief, die nog door Willem Frederik waren aangesteld.⁹⁵ Het lijkt erop dat steeds van een aantal van vier raadsheren was uitgegaan.

Onder Vegelins leiding ging nu het beleid van versoering verder. Het aantal leden van de hofhouding diende te worden teruggebracht en nam, zoals wij al zagen, inderdaad iets af, maar niet veel. En meer dan eens moest de hofmeester nieuwe bedreigingen van zijn beleid bezweren. In 1673 kwam zo'n bedreiging uit Drenthe. Het landschap was enige tijd door Munsterse troepen bezet, maar deels bevrijd. Willem III van Oranje probeerde er nu, via vertrouwelingen, het stadhouderschap voor zich te

⁹⁰ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 100-vo. Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 251-252.

⁹¹ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 110-vo.

⁹² Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 120-130.; inv.nr. 3606 (stukken betreffende Willem Frederiks laatste dagen). Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 263-270.

⁹³ Van Nienes en Bruggeman, *Archieven*, 191, 508, 512, 514, 517, 578, kennen in deze periode twee leden van een familie Kutsch, Gabriël en Gijsbert, die beiden klerk waren van Gedeputeerde Staten van Friesland en geschikte kandidaten lijken voor tijdelijke secretariële hulp aan de stadhouder die immers de vergaderingen van dit college mocht bijwonen. Gabriël zou in 1676 op advies van Albertine Agnes en Hendrik Casimir II secretaris van dit college worden. Was juist hij voor hen een bekende dankzij werkzaamheden voor hun familie?

⁹⁴ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 120-vo. Van Nienes en Bruggeman, *Archieven*, 627.

⁹⁵ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 120-130, 160.

De stad Dietz in het gelijknamige graafschap aan de Lahn uit *Topographia Hassiae* van Matthäus Merian de jongere, uitgegeven te Frankfurt in 1655. De stad – gegroeid rond het Grafenschloss op een berg in een bocht van de Lahn – en het graafschap vormden een onderdeel van de goederen van Jan VI van Nassau, de broer van Willem van Oranje. Deze versnipperde in 1606 zijn goederen over zijn zonen; Dietz kwam aan Ernst Casimir. Tot 1806 bleef het gebied in het bezit van diens nazaten. Vegelin werd er soms met bestuurlijke activiteiten belast. In 1669, dus in zijn tijd, bewoog gebrek aan comfort in het slot Albertine Agnes van Oranje-Nassau, buiten de stad een nieuw paleis, Oranienstein, te bouwen (*prent naar een gravure van Wilhelm Schaeffer alias Dilich uit 1605; Matthäus Merian de jongere, 1655; coll. en foto Regionalmuseum Dietz*)

winnen, hoewel de survivance aan Hendrik Casimir II was toegezegd. Vegelin werd benauwd: al leverde die functie voor Hendrik Casimir slechts 2.250 gulden aan salaris op, toch diende zij niet verloren te gaan, zeker niet op zo'n oneervolle manier. Zonder instructie en geloofsbrieven spoedde hij zich in maart 1674 naar Groningen, waar over de zaak zou worden vergaderd. Daar wist hij door uitgebreid lobbyen het gevaar te bezweren. Nog datzelfde jaar kon Willem Frederiks zoon het Drentse ambt aanvaarden.⁹⁶ In Friesland was Hendrik Casimir al in het Rampjaar 1672, onder

⁹⁶ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 1310-1410; inv.nr. 3667. J. Heringa e.a., *Geschiedenis van Drenthe* (2 dln.; Meppel-Amsterdam, 1985), I, 418-421. Willem III verliet zich op de Groningse bevelhebber Rabenhaupt en lijkt te hebben gebruik gemaakt van de redenering van de griffier van de Staten-Generaal Gaspar Fagel, dat Drenthe op dezelfde wijze als Utrecht, Gelderland en Overijssel moest worden behandeld. Die waren door de Fransen veroverd en moesten opnieuw tot de Unie worden toegelaten. Ofwel: er zou een nieuwe situatie zijn ingetreden. Wat betreft de inkomsten uit Drenthe: G.H. Janssen, 'Het stadhouderschap van Willem Frederik in de Noordelijke gewesten', in: S. Groenveld, J.J. Huizinga en Y.B. Kuiper, ed., *Nassau uit de schaduw van Oranje* (Franeker, 2003) 45-55, aldaar 51: het stadhoudelijke salaris van Friesland bedroeg 32.364 gulden, dat van Groningen 16.300 en dat van Drenthe 2.250. Zie ook Janssen, *Creaturen van de macht*, 95.

invloed van de oorlogsomstandigheden vervroegd, op vijftienjarige leeftijd, meerderjarig verklaard en in zijn vaders ambten getreden. Twee jaar later maakte hij zijn entree in het leger, niet zelfstandig maar begeleid door hofmeester Vegelin, die immers tevens militair was.⁹⁷ Albertine Agnes bleef intussen nog voogdes totdat Hendrik Casimir in 1679 de volledige bekleding van het stadhouderschap op zich nam. Vervolgens trok zij zich terug naar Dietz. Daar zou zij de naweën van de Dertigjarige Oorlog verder bezweren en er, zoals Vegelin nog vermeldde, ‘haar gedachten laten gaan om het Klooster Dirstein dicht bij Dietz gelegen [...] aan haar te handelen [ter beschikking te stellen]’ – en door grootscheepse verbouwingen en vernieuwingen van de gebouwen de basis te leggen voor het paleis Oranienstein.⁹⁸ De dochter van Frederik Hendrik en Amalia van Solms was, precies zoals haar ouders, haar broer en zusters, actief in het bouwen van paleizen. Niet alleen Oranienstein werd door haar gesticht, maar ook in Friesland Oranjewoud bij Heerenveen – de uitzondering op het verbod, onroerende goederen in het gewest in eigendom te hebben.⁹⁹

Administratie

Naast al zulke incidentele, maar tijdrovende en irriterende onderwerpen hield Vegelin zich evenzeer bezig met de administratie van de stadhouderlijke familie. Rekeningen kwamen bij hem binnen, werden door hem gecontroleerd, gesloten en overgedragen aan de stadhouder of de voogdes Albertine Agnes. Zo verklaarde Albertine Agnes bijvoorbeeld op 6/16 juni 1681 in Oranjewoud een hele serie financiële stukken van hem te hebben ontvangen, waaronder alle rekeningen van de rentmeester Vastrick over de periode 1659-1680, compleet met bijlagen. Zo ook Philip Ernsts hofmeesterrekening groot 65.750 gulden – gedateerd op diezelfde dag –, rekeningen van haar eigen Groningse pensioen van 4.000 gulden, stukken betreffende betalingen aan het paleis in Oranjewoud en stukken van crediteuren in Den Haag.¹⁰⁰ Op grond van zijn instructie zal hij deze stukken vervolgens zelf hebben gearchiveerd. Ook andere documenten, van allerlei aard, kreeg hij onder zich en zal hij deels in zijn eigen huis hebben bewaard – wat in deze eeuwen bepaald niet ongebruikelijk was. Achteraf bleken ze lang niet alle te zijn overgedragen naar de stadhouderlijke archieven. Dus vinden we ze thans nog terug in zijn persoonlijke archieven: zakelijke brieven van Willem Frederik en Albertine Agnes onder meer, maar evenzeer stukken afkomstig van de secretarie van de landvoogdessen der Nederlanden uit de tijd van Karel V en Filips II, of documenten betreffende het Oranjedomein Veere, in 1581 door Willem van Oranje gekocht.¹⁰¹

⁹⁷ NNBW, I, 1080-1082. A.A. Kleijn, *De Stadhouders van Friesland uit het Huis van Nassau* (Nijkerk, 1904) 113-131.

⁹⁸ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 485, 1610. F. Storto, *Oranienstein. Barockschloss an der Lahn. Geschichte eines Stammschlusses des Niederländischen Königshauses* (Koblenz, [z.j.]) 7-27.

⁹⁹ R.L.P. Mulder-Radetzky en B.H. de Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud. Van vorstelijk lustslot tot voorname buitenplaatsen* (5e druk; Alphen aan den Rijn, 1999) 7-13. S. Groenveld, ‘Beiderseits der Grenze. Das Familiengeflecht bis zum Ende der ersten oranisch-nassauischen Dynastie, 1702’, in: H. Lademacher, ed., *Onder den Oranje boom. Niederländische Kunst und Kultur im 17. und 18. Jahrhundert an deutschen Fürstenthöfen* (2 dln.; München, 1999), I, 139-156; vgl. ook *ibidem*, II, 357-368.

¹⁰⁰ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3607 (6/16 juni 1681).

¹⁰¹ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, onder meer: inv.nrs. 3632-3651, 3682-3698, 3700, 3726-3731, 3747-3767. Over de Oranjes en Veere: S. Groenveld, ‘De Oranjes als markiezen van Veere. Hun politieke invloed in Zeeland en de stad Veere, 1581-1702’, in: P. Blom e.a., ed., *Borsele-Bourgondië-Oranje. Heren en markiezen van Veere en Vlissingen 1400-1700* (Hilversum, 2009) 105-152.

Intussen steeg Vegelins leeftijd en naderde ook voor hem het moment dat zijn gezondheid langer functioneren niet meer toeliet. Het was inmiddels 1686, hij was dus 73 jaar, toen hij te kennen gaf te willen stoppen. Secretaris Philip van Heiring berichtte hem namens Hendrik Casimir II, dat hem wegens zijn hoge leeftijd als hofmeester ontslag werd verleend. En tegelijk dat hem, ‘tot erkennisse van sijne soo lange jaere beweesene getrouwe diensten’, zijn verdere leven de titel raad werd verleend, met het bijbehorende salaris. En met de stadhouderlijke belofte van ‘bewijzen van alle faveur, genade en vriendschap’ voor zijn kinderen. Vegelin zou er nog bijna zeven jaar van profiteren.¹⁰²

Het hofmeestersambt kreeg dus een nieuwe bekleder: waarschijnlijk meteen al Rutger van Haersolte van Hoenlo, Overijssels edelman en kolonel in het Staatse leger.¹⁰³

Bekleder van andere posities

Eigen financiën

In voorgaande jaren had Vegelin bepaald niet steeds de waardering gevoeld, die hem uiteindelijk in 1683 ten deel viel. Of zijn gevoelens altijd terecht waren, is nog maar de vraag. Zijn karakter, dat meer dan eens opvliegend bleek en licht geraakt, kan hem wel eens gemakkelijk tot ontevreden uitspraken hebben gebracht. Toch valt uit

Heremastate bij Joure. In 1679 kocht Vegelin de Heremastate bij Joure. Op de voorgrond de berg en het *grand canal* op het terrein van de state en rechts op de achtergrond het huis zelf (*anonieme tekening; omstr. 1710; foto Tresoar, Leeuwarden*)

¹⁰² Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3608 (4/14 mei 1686). Vegelin overleed 6/16 februari 1693.

¹⁰³ Van Nienes en Bruggeman, *Archieven*, 624.

zijn archivalia wel enige verklaring voor zijn aanwijsbare onvrede te geven. Philip Ernst kwam als balling in de Lage Landen en was toen stellig zeer slecht bij kas. Eenmaal in Friesland verbeterden zijn perspectieven dankzij zijn vooraanstaande functie en ook doordat hij een goed huwelijk sloot. Hij trouwde in 1643 met Fockje, dochter van Hessel van Sminia, aanzienlijk man in Utingeradeel, levend op Sminiastate in Akkrum. Zij was al weduwe van Frederick van Hillema, van wie zij een dochter, Acke of Aurelia, had.¹⁰⁴

Maar al bezat Fockje een groot aantal stemhebbende boerderijen, toch moest het echtpaar Vegelin aanvankelijk herhaaldelijk geld lenen. Oom Wetzel, die hem voor zijn secretarisambt bij Constantijn Huygens had aanbevolen, leende Philip Ernst 5.000 gulden, ene 'Mons. Gachet' voorzag hem op krediet van 1.000 rijksdaalders, zekere Anthonie Hurt verschafte het echtpaar op dezelfde voorwaarden 799 gulden, en oom Wetzel leende hun daarna nog eens 1.500 gulden en 1.000 Rijnse guldens. Niet zonder tevredenheid meldde Vegelin dat hij en Fockje al deze bedragen keurig hadden afgelost. Maar daarnaast stelde hij vast: 'De betaalinge van de voors. schulden zyn oorsaecke dat wy geen gelt op renten hebben connen leggen'. Alles zou wel in orde komen, had Fockje hem voorgehouden, als haar dochter eenmaal een goed huwelijk zou hebben gesloten.¹⁰⁵

Baljuw van Hulsterambacht

Met deze zwakke financiële positie hing het in ieder geval samen dat Vegelin lange tijd niet ongeïnteresseerd was in een andere functie. Tevens is het niet uitgesloten dat hij, net als zijn voorgangers, vanuit zijn ambt interesse kreeg in een bestuurlijke positie voor zichzelf.¹⁰⁶ Of voelde hij zich te weinig intellectueel gestimuleerd door Friesland, dat hij enkele malen op cultureel vlak een land van 'arrièreboutiques' – achterafwinkeltjes – noemde, en wilde hij wel naar elders?¹⁰⁷ In 1645 deed de gelegenheid zich voor. Tijdens de veldtocht van dat jaar had Frederik Hendrik de Vlaamse stad Hulst ingenomen. Vervolgens liet hij Willem Frederik het nabije fort Moerspui aanvallen, dat deze tussen 6 en 15 november wist te veroveren. Vegelin, daarbij aanwezig, ontving precies in die dagen bericht van de Staten-Generaal, dat deze hem hadden benoemd tot baljuw en schout van Hulsterambacht, deel van het platteland rond Hulst. Hij was voorgedragen door zijn schoonvader Sminia. Deze zat in die jaren dichtbij het vuur: van 1644 tot en met 1647 was hij vertegenwoordiger van Friesland in de Staten-Generaal. Dat was een financieel niet oninteressante 'buitencommissie': deze leverde de bekleder zo'n 1.000 gulden per jaar op.¹⁰⁸ Of Sminia specifieke belangstelling voor Staats-Vlaanderen had is niet duidelijk. Wellicht deelde hij met anderen de mening, dat in dit juist veroverde gebied kansen lagen voor poli-

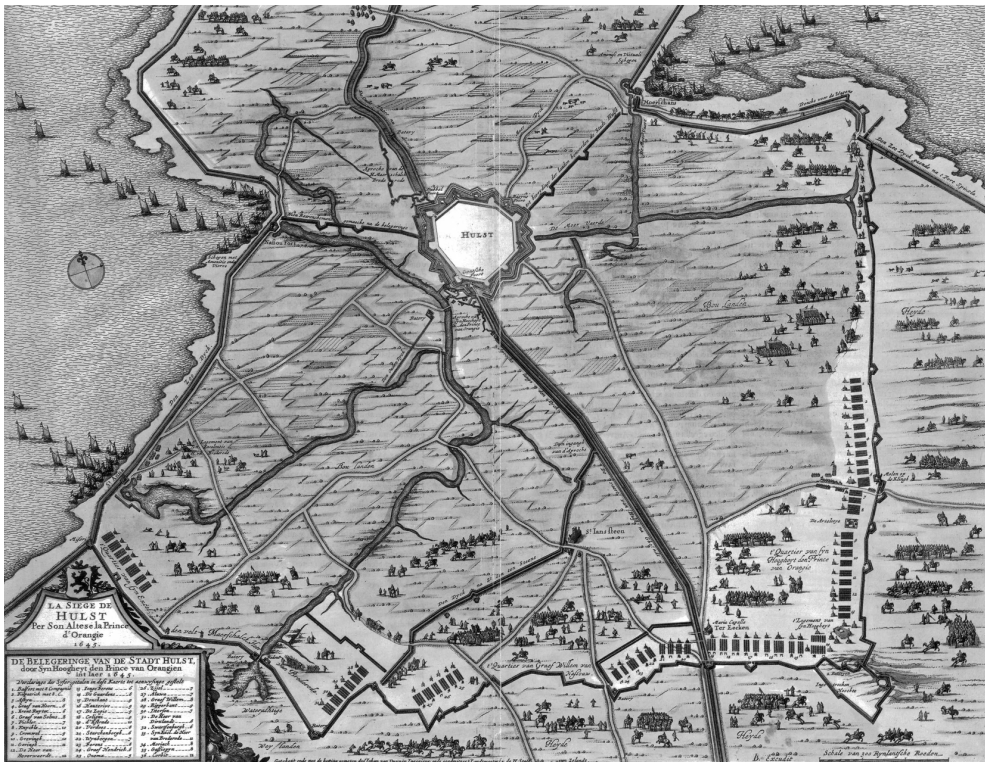
¹⁰⁴ H. Spanninga, 'Kapitaal en fortuin. Hessel van Sminia (1588-1670) en de opkomst van zijn familie', *De Vrije Fries*, LXXXI (2001) 9-52, aldaar 29.

¹⁰⁵ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3593.

¹⁰⁶ Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 248.

¹⁰⁷ Malcolm, 'Six unknown letters', 102.

¹⁰⁸ Over het beleg van Moerspui: Visser, ed., *Gloria Parendi*, 178-183. Spanninga, 'Kapitaal en fortuin', 18. Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3742.

Kaart van de belegering van Hulst in 1645. In oktober-november 1645 belegerde en veroverde Frederik Hendrik de stad Hulst in Noord-Vlaanderen. Willem Frederik van Nassau-Dietz was bevelhebber van een onderdeel van de troepen. Vegelin vergezelde hem. Zichtbaar zijn de circum- en contravallaties, waarmee de belegeraars de stad isoleerden – zij bevonden zich in het Hulsterambacht. In het midden het onveilige ‘Quartier van Graaf Willem van Nassouw’, waar ook Vegelin verbleef (kaart; Johan van Duynen, 1645; coll. en foto Gemeentearchief Hulst)

tieke dan wel bestuurlijke beginners.¹⁰⁹ Wel maakte hij in 1647 zelf deel uit van een commissie uit de Hoog-Mogenden die in dit hele gebied de magistraten moest bestellen en rekeningen afhoren.¹¹⁰

Vegelins commissiebrief, waarin de aanstelling definitief was vastgelegd, dateerde al van 9 november 1645. De benoeming was zo snel gegaan, dat Sminia wel moet hebben geweten dat zijn schoonzoon erin geïnteresseerd was. Maar Willem Frederik maakte bezwaar. Ongetwijfeld beseftte hij dat een baljuwsambt in dit verre Generaliteitsgebied niet eenvoudig met een secretarisfunctie in Friesland viel te combineren. Waarschijnlijk werd hij tegelijkertijd gedreven door het principe dat het

¹⁰⁹ Over de bezetting van allerlei ambten en functies in deze regio na de omslag van 1645: W.J. Annard, *Bestuur en Bestuurders in Oost Staats-Vlaanderen 1645-1673* (Hulst, 1993).

¹¹⁰ Een kopie van het rapport van deze commissie in Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3742.

bekleden van twee verschillende ambten naast elkaar niet toelaatbaar was. In 1645 noteerde hij tenminste: ‘gedeputeerde [in de Landdag] en in’t Mindergetal te sitten op één tijt kan niet wesen sonder groote opspraeck’.¹¹¹ Dus deed hij de Staten-Generaal – aldus Vegelin – schriftelijk het verzoek ‘om mij te permitteren noch een tijt lang bij hem te blijven’.¹¹² Bewandelde de stadhouder een middenweg? Of wilde hij Vegelin dwingen, een keuze voor één van beide ambten te maken?

De kwestie raakte aan een aloud probleem dat een ruime eeuw eerder reeds door Karel V was aangepakt. Deze had verboden dat functionarissen twee of meer ambten bekleedden en zich vervolgens voor de uitoefening van de meeste ervan lieten vervangen. De functionaris, had de keizer toen bepaald, moest het ambt zelf vervullen, diende dus maar een keuze te maken en de niet door hemzelf uit te oefenen ambten te laten vallen. Om dit te bereiken had Karel de ambtsdragers residentieplicht opgelegd. Diverse colleges in de Republiek namen in de zeventiende eeuw besluiten in dezelfde richting. Niet alleen Willem Frederik reageerde hier nu op, maar Philip Ernst zelf ook. Hij liet een rekest aan de Staten-Generaal sturen. Daarin werd namens hem verwezen naar een resolutie, door de Hoog-Mogenden nog maar net, op 23 december 1645, genomen, dat alle politieke, militaire of kerkelijke ambtsdragers ‘niet en sullen vermogen hunne officiën ende functies te laten bedienen ofte becleden door Substitutyen, ende anderssints’. Maar Willem Frederik was ‘noch niet en versien [...] met een ander persoon, die hij Sijne Secreten ende s’Landts affaires soude mogen connen toevertrouwen’. Vegelin vroeg dus vrijstelling van de resolutie totdat een opvolger was gevonden.¹¹³

Vegelins rekest kwam op 4 januari 1646 bij de Staten-Generaal in behandeling. Deze besloten hem ‘bij provisie te dispenserem, ter tijt ende wijle toe, dat de heer Stadthouder van Vrieslandt hem [zich] van een ander Secretaris sal hebben versien’. De indruk was gewekt dat Philip Ernst uit Friesland weg wilde. Maar verder gebeurde er niets, Vegelin vervulde dus toch beide functies, ondanks Willem Frederiks bezwaren. Consequent was het wel dat de stadhouder zich er in januari 1647 tegen verzette dat Philip Ernst nog meer banen zou krijgen. Toen stelde Sminia voor dat de Nassaugraaf Vegelin in zijn, Sminia’s plaats, zou benoemen in de lucratieve functie van Fries vertegenwoordiger in de Staten-Generaal. Willem Frederiks weigerde.¹¹⁴ Niet duidelijk wordt of voor hem nu ook het argument speelde dat Vegelin als baljuw in dienst stond van de Generaliteit en dan niet tegelijk lid van een Generaliteitscollege – ofwel van zijn eigen werkgever – kon zijn.

¹¹¹ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3741. De uitspraak van Willem Frederik: Visser, ed., *Gloria Parendi*, 113 (18/28 feb. 1645).

¹¹² Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 310.

¹¹³ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3741 (ongedateerd). Nationaal Archief 's-Gravenhage 1.01.03, inv.nr. 2351, Resolutiën der Staten-Generaal 1645 (23 dec.); inv.nr. 3252, Resolutiën der Staten-Generaal 1646 (4 jan.). Vgl. over de problemen van residentieplicht en vervanging tijdens Karel V: P. van Peteghem, *De Raad van Vlaanderen en staatsvorming onder Karel V (1515-1555). Een publiekrechtelijk onderzoek naar centralisatiestreven in de XVII Provinciën* (Nijmegen, 1990) 94-95 en passim. Voor de periode daarna: P. Bort, *Alle de Wercken van mr. Pieter, Advocaet voor de Respective Hoven van Justitie in Hollandt* (2e druk; Leiden, 1702) 752-757.

¹¹⁴ Visser, ed., *Gloria Parendi*, 325 (9/19 jan. 1647).

De baljuw aan het werk

Een baljuwsfunctie was bestuurlijk en juridisch aanzienlijk. Bovendien leverde zij interessante inkomsten op, zeker als zij zoals in Hulsterambacht was verbonden met het schoutsambt. Vegelin diende, schreven de Staten-Generaal in zijn commissiebrief, ‘Onse Hoocheyt ende heerlicheijt daerinne te bewaeren, recht, weth, ende Justitie te doen ende administreren, allen den geenen dient aen hem begeeren sullen, in saecken t’sijner kennisse staende ende behoorende, Ende daaromme onse Schepenen ende Wethouderen van Hulsterambacht te maenen, onse keuren, ende breucken te vorderen, innen ende ontfangen’. Verder moest hij zorgen voor tijdige afdracht van de verplichte betalingen en, in het kader van de ‘politieke reformatie’, het calvinisme stimuleren, onder meer door in voorkomende vacatures gereformeerden te benoemen. Het ging kortom om alles wat ‘een goet ende getrouw Bailliu ende Schouteten voors. Schuldich is ende behoort te doen’.¹¹⁵ Vóór alles vielen onder Vegelin – aldus een omschrijving van de functies die terzelfder tijd in het ambacht werd opgesteld – de hoge en de lage rechtspraak, de eerste onder zijn baljuwswaardigheid, de tweede onder zijn functie als schout. In beide hoedanigheden was hij voorzitter van de rechtsprekende colleges en openbaar aanklager, maar geen rechter. Zijn posities gaven hem inkomsten uit criminele en civiele boeten, uit confiscaties van goederen, en uit alle ‘Executien, arresten, pandinge, clachten ende diergelijcke acten van justitie’.¹¹⁶ Dit alles leverde de nog krap bij kas zittende Vegelin inderdaad interessante emolumenten op. Tussen maart 1646 en maart 1647 bijvoorbeeld ontving hij alleen al uit executies en arresten een deel – gewoonlijk de helft – van 749:6:8 ponden Vlaams, ofwel bijna 4.500 Hollandse guldens. Maar die moest hij wel delen met zijn inmiddels aangestelde substituut-baljuw, Sigismundus Limmer.¹¹⁷

Kennelijk las Vegelin in zijn commissiebrief dat zijn ambt zich niet beperkte tot deze juridische zaken. Hij was toch lid van het college van burgemeesters en schepenen van het ambacht? Als zodanig diende hij toch te worden uitgenodigd als werd overlegd over belastingen en over het bestuur van het ambacht? Of tenminste te worden gevraagd om advies? Hij was immers ‘respresenterende de Graeffelijckheit van Vlaenderen van wegen Haer Hooch Mogenden in Hulster-ambacht’!¹¹⁸ Dus legde hij daarover op 3 november 1646 aan burgemeesters en schepenen een scherpe brief voor. Vervolgens was ‘sijn Edele met misnoegen haestelijck [...] vertrocken’. Kwam zijn ware aard hier even boven? Burgemeesters en schepenen riepen naar aanleiding ervan een vergadering van notabelen bijeen – zoals hier gebruikelijk – waarvoor zij vergeefs ook Vegelin uitnodigden. En vervolgens stelden de heren de uitkomsten van de bijeenkomst op schrift. De baljuw, aldus dit stuk, werd geacht lid van het college te zijn voor zover dit zich bezig hield met rechtspraak en financiën. Maar inzake

¹¹⁵ Zeeuws Archief Middelburg 8.1, Archief Hulsterambacht, inv.nr. 99 (9 nov. 1645). Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3740.

¹¹⁶ Zeeuws Archief 8.1, Archief Hulsterambacht, inv.nr. 100, Omschrijving van de functies ter plaatse (1646).

¹¹⁷ Zeeuws Archief 8.1, Archief Hulsterambacht, inv.nr. 99, 176: Extract uit een rekening d.d. 6 sept. 1647. Vgl. 30: Baljuwsdeclaraties 1649 t/m 1655; 100: Tarieven, 1655. In Zeeland en Staats-Vlaanderen was de gangbare munt het pond Vlaams, waarvan de wisselkoers lag op zes Hollandse ponden.

¹¹⁸ Zeeuws Archief 8.1, Archief Hulsterambacht, inv.nr. 99, 123 (3 nov. 1646); inv.nr. 100, 229 (zelfde datum).

bespreking van de ‘policie’ – het bestuur – van het ambacht gold dat niet en waren ook zijn voorgangers nooit uitgenodigd. Voortaan wilde men de baljuw ‘laten tgene zijn Edelheyt van rechts wegen toecomt doch oock de gerechticheit vant collegie bewaren’. Die ‘gerechticheit’ betrof met name het bestuur: dat berustte alleen bij burgemeesters en schepenen. Verdergaand optreden van de baljuw zou het college ‘troubleren’ en de vrede verstoren.¹¹⁹

Hier lijkt het bij te zijn gebleven. Vegelin kwam vervolgens op gezette tijden naar het Landshuis in Hulst. Maar het meeste werk werd daar door substituut-baljuw Limmer verricht – hoewel niet steeds tot ieders tevredenheid.¹²⁰ Zo was Philip Ernst er in augustus 1649 een kleine week om de jaarlijks langskomende commissie uit de Staten-Generaal te ontvangen en tegenover deze verantwoording voor zijn functioneren als baljuw af te leggen. Een paar dagen erna trof hij Willem Frederik in Vianen en kon hij deze over zijn belevenissen vertellen.¹²¹ Of deze dat met genoegzaam aanhoorde, is nog maar de vraag.

Een paar jaar later bleek in ieder geval dat Willem Frederiks tegenzin tegen Vegelins cumulatie van functies was blijven bestaan. Voor een vacante raadsheersplaats in het Hof van Friesland trad Philip Ernst in 1653 op als makelaar voor zijn zwager Jetze van Sminia. Het ging om een plaats die door de steden mocht worden bezet. Dus schreef hij, gebruik makend van zijn gewicht als stadhouderlijk secretaris, alle stadsbesturen aan om de kwaliteiten van de pas 27-jarige, onervaren kandidaat te onderstrepen – en wist hij van Willem Frederik de benoeming te verwerven. Maar zonder tegenprestaties ging dit niet. De stadhouder wenste van de Sminia’s politieke steun – en van zijn secretaris de toezegging dat hij niet naar Hulst zou vertrekken om er het baljuwsambt volledig te gaan uitoefenen.¹²²

Het was een slepende zaak geworden en bleef dat. Toen Vegelins benoeming tot hofmeester aan de orde kwam werd dan ook meteen Hulsterambacht weer ter sprake gebracht. En nu kreeg Willem Frederik zijn zin. Op het concept van de hofmeestersinstructie, van januari 1658, noteerde de stadhouder eigenhandig, dat Philip Ernst ‘op ons ernstig versoeck en begeren Syn Balju en Hochschoudsampt van het land van Hulst in Vlaenderen om sich t’eenemaal in onsen dienst te attacheren [...] heeft verlaten’. Daartoe gedwongen had Philip Ernst dus toch een keuze gemaakt. Maar zonder compensatie was dat nu ook weer niet gegaan. Bovenop de zware combinatie van hofmeesterschap, secretariaat en eerste raadsheersfunctie verleende de stadhouder Vegelin het kapiteinsambt van een compagnie hellebaardijs, die op de repartitie van Friesland stond, met de daarbij behorende betaling door de Staten van Friesland.¹²³

¹¹⁹ Zeeuws Archief 8.1, Archief Hulsterambacht, inv.nr. 99, 123 (3 nov. en 13 dec. 1646); inv.nr. 100, 54 en 55: Resultaten van de vergadering der notabelen (23 nov. 1646); 229 (3 nov. en 13 dec. 1646); inv.nr. 42a, Resolutiën Burgemeesters en schepenen van Hulsterambacht, 3 nov. en 13 dec. 1646.

¹²⁰ Zeeuws Archief 8.1, Archief Hulsterambacht, inv.nr. 99, 26 (27 okt. 1653); inv.nr. 42a (zelfde datum).

¹²¹ Koninklijke Bibliotheek, Handschrift 120 B 28 (14-20 aug. 1649 N.S.). Visser, ed., *Gloria Parendi*, 687 (13/23 aug. 1649).

¹²² Tresoor, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 510; inv.nr. 3593; inv.nr. 3654. Spanninga, ‘Kapitaal en fortuin’, 29-32.

¹²³ Tresoor, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3604; vgl. inv.nrs. 3606 en 3743. Zie voor Vegelins opvolging in Hulsterambacht: Zeeuws Archief 8.1, Archief Hulsterambacht, inv.nr. 42a (19 en 29 jan. 1658).

Maar ook hiervoor moesten weer verdere regelingen worden getroffen: de Raad van State gaf de nieuwbakken kapitein nog hetzelfde jaar toestemming om zijn garnizoen te verlaten teneinde zijn hofmeestersambt te kunnen uitoefenen.¹²⁴

Andere werkzaamheden

Ook andere privé activiteiten vervulde de hofmeester trouwens tussen zijn ambtsbekleding door. Eveneens in 1658 werd hem even – tussen 5 en 10 juli – geen kostgeld uitbetaald omdat ‘De heer Hofmeester absent [was] geweest in sijne eijgene affairs’.¹²⁵ Was hij nog weer eens naar Hulsterambacht? Hij kwam er in ieder geval nog wel, getuige een aanschrijving door Willem Frederik in 1664 om ‘nae desselfs wederkeer van Hulst U.E. soo voorts tot Liesfelt ende Maeslantsluijs’ te begeven en daar volgens instructie Nassauzaken te regelen.¹²⁶ De toon lijkt wat kribbig, wat niet helemaal vreemd hoeft te zijn. Juist begin 1664 had zich Vegelins ergernis ontladen over het uitblijven van toegezegde betalingen voor oude diensten in Duitsland en van benoemingen van zijn kinderen, die bij zijn aanstelling tot hofmeester ook waren beloofd – terwijl anderen, schreef hij, wel beloningen kregen. Niet eenmaal maar diverse keren repte hij er in zijn autobiografische aantekeningen over dat hij zijn ‘recompens noch te verwachten’ had, of dat ‘S.F.G. [Sijne Furstelijcke Genade] mij in ’t particulier groote beloften gedaan’ had, deze zelfs op papier had gezet, maar ze niet had concreetiseerd.¹²⁷ Begin 1664 barstte de bom en nam hij zelfs ontslag. Maar weldra was hij weer terug. Willem Frederik meende dat hij ‘sich maer ten spot gestelt’ had. Niettemin bleef de compensatie, dikwijls door de stadhouder gebruikt om de lucht op te klaren, nu niet uit: in maart werd Vegelins zoon Hessel op aandrang van Albertine Agnes tot vaandrig benoemd.¹²⁸

De dramatische dood van de stadhouder, datzelfde jaar, verstevigde weldra echter de band. Willem Frederik zelf drong er nog bij Albertine Agnes en zijn zoon Hendrik Casimir II op aan, te bewerkstelligen dat in de toekomst Vegelins compagnie, wegens diens grote verdiensten, door zoon Hessel zou worden geërfd.¹²⁹ Vervolgens nauwelijks tot schrijven en niet meer tot spreken in staat krabbelde de stadhouder nog op papier: ‘Veugling sal myn Wyfs en Kinder beste alle tyt soucken’ en hen uit de schulden houden. Secretaris Philip van Heiring moest hem daarin terzijde staan. Beiden ondertekenden zij de tekst.¹³⁰

Van beide kanten werden de wensen uitgevoerd. Reeds in 1666 benoemde Albertine Agnes Vegelin tot opvolger van de baljuw van Liesveld, het eigen Nassaudomein.¹³¹ Nog in datzelfde jaar werd Philip Ernst aangesteld tot kapitein

¹²⁴ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3605. Op 3/13 nov. 1657 schreef Willem Frederik hem trouwens aan als ‘Monsieur Vegelin de Claerberghe, Conseiller et Maitre d’hotel de S.A. de Nassau, Capitaine à La Haije’: Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (3/13 nov. 1657).

¹²⁵ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3673, 110 (30 dec. 1659).

¹²⁶ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3609 (ongedateerd).

¹²⁷ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3591, 7vo, 12ro.

¹²⁸ Kooijmans, *Liefde in opdracht*, 249-250.

¹²⁹ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3607 (okt. 1664).

¹³⁰ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3606.

¹³¹ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3745 (27 jan./6 feb. 1666).

van een compagnie infanterie.¹³² Daar zou in het oorlogsjaar 1673 zelfs nog het adjudant-generaalschap bijkomen onder Johan Maurits van Nassau, in die jaren gouverneur – militair bevelhebber – van Friesland.¹³³ Van zijn kant stond Philip Ernst voortdurend de gravin terzijde, niet alleen bij het opvoeden van de lastige Hendrik Casimir II¹³⁴, maar ook bij het afwikkelen van de nalatenschap van Amalia van Solms, vanaf 1675, en in het bijhouden van haar eigen administratie en die van haar jongste zuster, Maria van Oranje, paltsgravin van Simmern.¹³⁵ Er was dan ook alle reden voor dat Albertine Agnes er in 1681 bij haar inmiddels opgevolgde zoon met klem op aandrong, Vegelins kinderen wegens de grote verdiensten van de vader ‘met eenige beneficiën [...] te willen vergelden’ – en daarbij verwees naar de al zo lang geleden gedane beloften van Willem Frederik.¹³⁶ De ontwikkeling in de richting van de waardering in de ontslagbrief, van 1686, was duidelijk in gang gezet.

Conclusie

Vatten wij nu het beeld van Vegelins optreden als functionaris samen en proberen wij het in een ietwat breder kader te plaatsen. Allereerst wordt dan ons beeld bepaald door de beperkte omvang van het Leeuwarder hof. Wij kunnen hier desondanks van een hof spreken omdat allerlei structurele kenmerken daarvan aanwezig waren: de status van de Nassaugraaf die ervan het centrum was, de hiërarchische gezagsverhoudingen en het springlevende cliëntelisme vanuit diens positie, de indeling van de huishouding in – zij het kleine – departementen, het leven op basis van de opbrengsten van domeinen en ambten; ook, aldus de literatuur, zekere culturele kenmerken die hier buiten beschouwing moesten blijven.

De ambten zoals die door een dignitaris zoals Vegelin werden bekleed versterken deze interpretatie. Ook al waren deze niet over vele mensen verdeeld, maar deels zelfs gecombineerd in één paar handen gelegd, toch vertonen zij directe verwantschap met de overeenkomstige functies aan het Haagse hof. Vegelins secretariaat had heel goed kunnen zijn gebaseerd op de commissie van Constantijn Huygens. Brieven van privé- en van bestuurlijk karakter en akten van allerlei soort passeerden Huygens zowel als Vegelin, overleg tussen stadhouder en secretaris vond zoveel mogelijk plaats. Net als Huygens trad ook Vegelin op als makelaar bij de vervulling van ambten die door de stadhouder of kapitein-generaal konden worden vergeven. Het lijkt er alleen op dat de contacten tussen secretaris Huygens en Frederik Hendrik frequenter en directer waren dan die tussen Vegelin en Willem Frederik. Deze twee waren vaker afzonderlijk op reis. Reizen die, waar het Vegelin betreft, vooral in zijn hoedanigheid van raadsheer werden ondernomen.

Zoals Philip Ernsts secretariële activiteiten uitstekend zouden hebben gepast binnen Huygens’ Haagse commissie, zo kon zijn werk als raadsheer direct zijn afgeleid van de richtlijnen van de Nassause Domeinraad. Het Friese raadsheerschap was even-

¹³² Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3611 (1666).

¹³³ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nrs. 3612, 3733, 3750.

¹³⁴ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3662.

¹³⁵ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nrs. 3682-3694, 3697, 3703, 3712, 3732, 3733.

¹³⁶ Tresoar, FA Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, inv.nr. 3712 (16/26 feb. 1681).

zeer geconcentreerd op beheer van financiën, roerende en onroerende goederen. We komen dan ook allerlei parallellen tegen tussen Vegelins activiteiten als raadsheer en die van zijn Haagse collega's. Constantijn Huygens was bijvoorbeeld in 1654 als raadsheer in de Luxemburgse en Duitse Oranjedomeinen om daar onder meer – vergelijkbaar met Vegelins wijnverkoop in 1648 – de verkoop van bomen te regelen. En tussen 1661 en 1665 voerde Huygens uitvoerig overleg met de Franse kroon over opheffing van een bezetting van het prinsdom Orange.¹³⁷ De vergelijking met Vegelins Duitse reizen met betrekking tot de Brunswijkse erfenissen van Willem Frederik en met het bestuur en de economie van Dietz en Beilstein is hier snel gemaakt.

Tenslotte het hofmeesterschap. Dat in Leeuwarden omvatte in engere zin dezelfde taken als het hofmeestersambt in Den Haag, maar verbond in ruimere zin tegelijkertijd de werkzaamheden van de hoofden van de twee andere departementen in zich. De hofmeester was hier een soort directeur-generaal, die bijvoorbeeld niet alleen ging over de goede entourage voor de maaltijden aan het hof, maar ook over de zorg voor voldoende voedsel voor de graaf en zijn gasten, voor mee-etend personeel, en evenzeer voor de paarden in de stal. Voor het bekleeden van al die functies van verschillende aard lijkt hier meer dan in Den Haag een duizendpoot nodig te zijn geweest.

Zelfs kan over de salariering, voor zover bekend, iets verwants worden gezegd. Huygens verdiende 500 gulden als secretaris, Vegelin aan het kleinere Leeuwarder hof 400. Maar Huygens kreeg een aparte honorering als raadsheer – 1.000 gulden. Daarover lezen wij in Leeuwarden niets, tenzij we de 300 gulden die de hofmeester voor de financiële administratie kreeg als zodanig moeten beschouwen. Parallele vinden we wel terug in de honorering van de hofmeester. Genoot deze bij Oranje een jaarinkomen van 800 gulden¹³⁸, zijn collega in de beperktere Leeuwarder entourage kon rekenen op 600 gulden per jaar. In Den Haag werd aan de stalmeester overigens hetzelfde bedrag uitgekeerd – een gegeven dat zou kunnen wijzen op een minder sterke hiërarchie in de top dan in de beperkte Friese Nassau-context. De verschillen tussen groter en kleiner van beide hoven werden uitgedrukt in vrijwel gelijke verhoudingen tussen de salarissen van de hoogste functionarissen. Veel lastiger is het een concrete opmerking te maken over de hoogte der emolumenten. Wij zagen dat het jaarinkomen van Huygens als secretaris erdoor kon oplopen tot 7.500 à 8.000 gulden.¹³⁹ Vergelijkbare gegevens ontbreken in Leeuwarden. Slechts kunnen wij vaststellen dat aan beide hoven sprake was van emolumenten uit de ambten.

Merkwaardigerwijs treffen wij ook nog zowel bij Huygens als bij Vegelin tekenen van ontevredenheid over hun positie aan. Bij Huygens zo nu en dan, ingegeven door soms onverwachte omstandigheden¹⁴⁰, bij Vegelin ogenschijnlijk wat structureler. Zijn poging om in Hulsterambacht een nieuw bestuurdersbestaan op te bouwen toont ons misschien een meer voorkomend streven naar positieverbetering, en tegelijk waar-

¹³⁷ Groenveld, 'Out ende getrouw dienaar', 27-30. Voor de reis van 1654: Hofman, *Constantijn Huygens*, 266-295. Nationaal Archief 1.08.11, Nassause Domeinraad, inv.nr. 10, Notulen 1654. Aan deze reis zal ik een aparte publicatie wijden.

¹³⁸ Mörke, *Stadtholder*, 108-109. Tiethoff-Splithoff, 'Hof van Frederik Hendrik', 44.

¹³⁹ Groenveld, 'Out ende getrouw dienaar', 30. Idem, 'C'est le pere', 93.

¹⁴⁰ Groenveld, 'Out ende getrouw dienaar', passim. Idem, 'C'est le pere', passim.

schijnlijk een profiteren van kansen in de Generaliteitslanden. Vegelins uitingen van tevredenheid over in Duitsland bereikte resultaten, die hiermee nogal strijdig lijken, zouden dan kunnen worden gezien als steuntjes voor de gemoedsrust binnen de situatie die was ingetreden toen Hulstermambacht voor hem eenmaal verleden tijd was.

Zo biedt de carrière van Philip Ernst Vegelin van Claerbergen ons zicht op het handelen van een interessante, begaafde zeventiende-eeuwer. En tegelijk een kijkje op vergelijkbare ambtelijke structuren binnen een middelgroot hof, zoals dat van Oranje, en op een klein vorstenhof in Leeuwarden in een tijd van groei van bureaucratische gebruiken. Uit verder onderzoek zal nog moeten blijken of, en in welke mate, de structuren aan het Leeuwarder hof overeenstemden met die binnen de huishoudingen van de grote Nederlandse adelsfamilies. Voor zo'n onderzoek biedt het familiearchief Van Eysinga-Vegelin van Claerbergen, dat zojuist is geïnventariseerd, een prachtig uitgangspunt.